

sjećanje u pokretu

pedagoški alat o kulturi sjećanja

priručnik

I. priručnik

1.0. uvod

1.1. Sjećanje u pokretu – pedagoški alat o kulturi sjećanja	05
--	-----------

2.0. nastavni moduli sa jedinicama

2.1. Modul I: Početak

2.1.1. Jedinica 1: Ovo si ti	08
------------------------------	-----------

2.2. Modul II: Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja

2.2.1. Jedinica 2: Šta je spomenik? i Podaci o spomeniku	10
--	-----------

2.2.2. Jedinica 3: Muzej sjećanja	14
-----------------------------------	-----------

2.2.3. Jedinica 4: Ovo su moja sjećanja/spomenici	16
---	-----------

2.2.4. Jedinica 5: Moj idealni spomenik	19
---	-----------

2.3. Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja): Sarajevo-Minhen. Videoklipovi.

2.3.1. Jedinica 6: Jedan spomenik, deset mišljenja	21
--	-----------

2.3.2. Jedinica 7: Heroji? Priča o otporu	24
---	-----------

2.3.3. Scenarij: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja): Sarajevo-Minhen. Videoklipovi.	28
---	-----------

2.4. Modul IV: MOnuMENTI. Promjenljivo lice sjećanja

2.4.1. Jedinica 8: Razgovor sa spomenicima	31
--	-----------

2.4.1.1. Set od 26 slika spomenika sa zapadnog Balkana sa komentarima (u kutiji)

2.5. Modul V: MOnuMENTImotion: Umjetnost suočavanja s prošlošću. Kratki film.

2.5.1. Jedinica 9: Spomenici i trenuci u pokretu	37
--	-----------

2.5.2. Scenarij: MOnuMENTImotion. Kratki film.	43
--	-----------

3.0. esej: kako stvoriti aktivnu kulturu sjećanja u našim društvima?

3.1. Poticanje mladih da razmišljaju o spomenicima i njihovom značenju	51
---	-----------

4.0. autori

4.1. Kratke biografije	54
-------------------------------	-----------

II. DVD-didaktički materijali

1. memory walk (šetnja kroz sjećanja): sarajevo-minhen. videoklipovi.

1.1. Tri videoisječka iz Sarajeva/Istočnog Sarajeva (4'-6')

1.2. Tri videoisječka iz Minhena (4'-6')

1.3. Nastanak materijala: Iza scene (Making-of)

2. MOnuMENTImotion (spomenici i trenuci u pokretu). animirani film.

2.1. Kratki animirani film – Umjetnost suočavanja s prošlošću (10')

2.2. Nastanak materijala: Od ideje do umjetničkog djela (Making-of)

3. MOnuMENTI – promjenljivo lice sjećanja

3.1. Katalog o spomenicima Zapadnog Balkana (pdf)

4. priručnik

4.1. Moduli i jedinice na b/h/s, engleskom i njemačkom jeziku (pdf)

“Spomenici i mjesta sjećanja su okamenjeno pamćenje. Pamćenje nije isto što i historijska istina - ono je u određenom smislu i volontarističko, pamćenje je ono što jedna zajednica želi sačuvati kao sjećanje u pogledu historijskog događaja.”

Christian Hellbach

Ambasador Savezne Republike Njemačke u Bosni i Hercegovini, u “MONuMENTI”, 2014

uvod

Historija zajedničkog projekta

Spomenički krajolik u Bosni i Hercegovini i regiji je veoma podijeljen, sa “sjećanjima u pokretu” koja vrište jedno na drugo u javnom prostoru. Iako svakodnevno izloženi sjećanjima zacementiranim u kamenu, mladi ljudi najčešće malo znaju i malo drže do poruka tih spomenika i odrastaju u reprezentativnom socio-političkom i kulturnom kontekstu u kojem se prikaz prošlosti često zloupotrebljava, odnosno gdje se prošlost prikazuje selektivno i jednostrano. S obzirom na takvu pozadinu, tokom 2013–2014. provedena su dva omladinska projekta sa ciljem podizanja razine svijesti mladih ljudi iz različitih zajednica širom Bosne i Hercegovine i inostranstva o memorijalizaciji i spomenicima na zapadnom Balkanu i razmatranja i ukazivanja na značaj suočavanja s prošlošću.

“Memory walk” (Šetnja kroz sjećanja) naziv je filmske radionice koju su proveli Inicijativa mladih za ljudska prava BiH (YIHR BiH) i Anne Frank House (AFH) iz Holandije 2013. godine u susjednim gradovima, Sarajevu i Istočnom Sarajevu, u Bosni i Hercegovini, i 2014. godine u Minhenu, u Njemačkoj. Tokom petodnevne radionice, mladi učesnici iz različitih gradova uputili su se na zajedničku ekspediciju istraživanja i dokumentiranja spomenika u svom neposrednom okruženju kako bi saznali više o ovim, često suprotstavljenim, u kamenu zacementiranim sjećanjima na Drugi svjetski rat i rat 90-ih godina prošlog vijeka. Mladi učesnici radionice napravili su kratke dokumentarne isječke u kojima su predstavili podatke o spomenicima u Sarajevu i Minhenu u formi intervjua sa slučajnim prolaznicima, koji su predstavljeni u okviru javne projekcije.

“MONuMENTImotion”- Umjetnost suočavanja s prošlošću (projekt *forumZFD*) kratki je animirani film 18 studenata iz Srbije, Kosova, Makedonije, Bosne i Hercegovine i Njemačke, u kojem su, inspirirani izložbom MONuMENTI, prikazali spomenike zapadnog Balkana iz Drugog svjetskog rata. Prvobitna je ideja projekta bila da se srodni okamenjeni i izolirani spomenici stave u izmišljenu interakciju kao izvjesna metafora za probuđena, živa sjećanja. Kroz ovu kreativnu viziju, mladi su studenti otvorili vrata nizu prilika za propitivanje historije, dominantnih i prevladavajućih narativa o spomenicima i memorijalnim lokalitetima na zapadnom Balkanu i uloge umjetnosti i umjetnika u procesu memorijalizacije i suočavanja s prošlošću.

Memory walk (Šetnja kroz sjećanja) i MONuMENTImotion-Spomenici i trenuci u pokretu postaju “Sjećanja u pokretu”: Partnerski projekt između Forum Ziviler Friedensdienst e.V. (*forumZFD*)/Civilna Mirovna Služba, Anne Frank House (the Netherlands), Inicijativa mladih za ljudska prava (YIHR BiH) i EUROCLIO-HIP u BiH.

Tokom ljeta 2014. godine, potaknuti individualnim nastojanjima svih partnera da osiguraju održivost rezultata i predstave rad mladih ljudi široj publici, partneri dvaju projekata su uspostavili blisku saradnju. S obzirom na to da su oba projekta osmislili mladi i za mlade i da im je krajnji proizvod sličan - filmski isječci, rodila se ideja da se taj proizvodi pretoči u pedagoški alat koji će nastavnicima i učiteljima omogućiti da te filmske isječke koriste u svom radu.

U septembru 2014. godine napravljena je serija uspješnih projekcija i pilot-radionica u Sarajevu, Doboju, Maglaju, Tesliću, Tešnju

i Banjoj Luci, u kojima je učestvovalo preko 150 mladih ljudi. Cilj ovih radionica bio je ispitati vrijednost zajedničke saradnje i testirati određene koncepte, metode i ideje o podizanju svijesti o poteškoćama u procesu memorijalizacije i razmotriti značaj suočavanja s prošlošću. Ispostavilo se da za većinu studenata spomenici predstavljaju značajan dio historijskog sjećanja, zbog čega im je izuzetno bitno da znaju kako su ti spomenici nastali i ko je o njima odlučivao. To je značilo da željeni nivo osvještavanja mogu ostvariti samo kroz kritički pristup i duboko promišljanje o ovoj temi. Filmski isječci oba projekta nametnuli su se kao vrlo interesantna polazna osnova za takvu diskusiju o politici sjećanja.

Između septembra i decembra 2014. godine EUROCLIO - HIP-u, udruženju nastavnika historije u BiH, nekim univerzitetskim profesorima i brojnim stručnjacima upućen je poziv da svojom vizijom, idejama i pripremama za sate daju svoj doprinos novonastalom projektu pod nazivom "Sjećanje u pokretu" – pedagoški alat o kulturi sjećanja, koji se nalazi pred vama.

"Sjećanje u pokretu": Kontekst

Spomenici kojima se bavi projekt "Sjećanje u pokretu" pokazuju kako su se u zemljama zapadnog Balkana, i dijelom u Njemačkoj, razvijali koncepti identiteta tokom 20. vijeka. S obzirom na njihovu ulogu, spomenici predstavljaju savršeno sredstvo za predstavljanje ovih procesa na vrlo zanimljiv način. Jedan te isti spomenik ponekad može dočarati različite koncepte identiteta u određenim geografskim i vremenskim razmacima. Transformiranje, uništavanje i zanemarivanje postojećih spomenika na izvjestan način "ažurira" političke koncepte identiteta i, u tom smislu, oni su veoma bitni za identitet. I mada ti koncepti identiteta mogu podijeliti ljude i potaknuti ih na nasilje, oni isto tako mogu dati doprinos pomirenju. Pojavila se potreba za iznalaženjem novih načina suočavanja s prošlošću, suočavanja s dominantnim historijskim narativima i propitivanja ustaljenih koncepata identiteta. Stoga smo se opredijelili za transnacionalnu perspektivu, kroz koju ćemo učenike upoznati sa procesom i mehanizmima memorijalizacije, ostavljajući im pritom dovoljno prostora za kritički osvrt i promišljanje o ovoj temi.

Sjećanje u pokretu: Ciljevi

Glavna je namjera nastavnog alata da mlade ljude u Evropi potakne na to da se angažiraju u oblasti historije i da se kritički osvrnu na javnu kulturu memorijalizacije. Autori su definirali sljedeće potciljeve:

- potaći na kritičko razmišljanje o procesu memorijalizacije, npr. kroz kontekstualiziranje strategije očuvanja sjećanja i podizanje razine svijesti o poteškoćama u procesu izgradnje spomenika i u vezi sa spornim značenjima tih spomenika;
- osvijestiti značaj uloge i odgovornosti mladih ljudi u procesu memorijalizacije;
- promovirati inkluzivno promišljanje o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti u konstruktivnom dijalogu među zemljama;
- doprinijeti uspostavljanju povjerenja među pojedincima i zajednicama iz različitih miljea kako bi se ponovo uspostavio dijalog i obnovili miroljubivi odnosi;
- potaći na razmišljanje i razmatranje alternativnih formi očuvanja sjećanja.

Materijal sadržan u ovom nastavnom alatu će, prema tome, potaći mlade ljude da aktivno rade na stvaranju prostora za konstruktivni dijalog, suočavanju sa različitim percepcijama, razmjeni novih gledišta i kritičkom osvrtu na vlastitu prošlost i prošlost drugih. U konačnici, prepoznavanje univerzalnih karakteristika memorijalizacije širom Evrope može pomoći da se prevaziđu dominantni javni diskursi i granice koje postoje u svakom društvu.

Sjećanje u pokretu: Struktura priručnika

Priručnik je strukturiran kao interaktivni nastavni alat za učitelje, nastavnike i profesore koji rade sa učenicima dobi od 16 do 25 godina, a sadrži:

- pet modula (Početak / Sjećanje na spomenike-Spomenici sjećanja / Memory walk Sarajevo-Minhen /MONuMENTI. Promjenljivo lice sjećanja / Spomenici i trenuci u pokretu-Umjetnost suočavanja s prošlošću);
- devet jedinica za rad sa školskom populacijom u razredu i za rad s mladima koji su aktivni u omladinskim, nevladinim, kulturnim i obrazovnim organizacijama;
- pismeni sastav (esej);
- audio-vizuelni materijal (kratki animirani film s snimcima izrade/making-of); tri videoisječka o spomenicima i memorijalnim kompleksima u Sarajevu i Istočnom Sarajevu uključujući snimke iza scene; tri videoisječka o spomenicima u Minhenu (Njemačka);
- katalog o spomenicima zapadnog Balkana pod nazivom MONuMENTI.

Paket pedagoškog materijala obuhvaćenog projektom “Sjećanja u pokretu” rezultat je zajedničkog rada multikulturološkog tima profesora i nastavnika iz Bosne i Hercegovine, historičara i historičara umjetnosti iz Bosne i Hercegovine i inostranstva, koji su uzeli u obzir i doprinose predstavnika nevladinih organizacija koje rade na nenasilnom rješavanju sukoba, izgradnji mira i pitanjima ljudskih prava, a materijal je dostupan na jezicima Bosne i Hercegovine, engleskom i njemačkom jeziku.

Nadamo se da će ovaj priručnik i didaktički materijal svim pedagozima, nastavnicima, mladim aktivistima poslužiti kao dodatno sredstvo kroz koje će mlade ljude upoznati sa načinima na koje se historija i sjećanja na rat i sukobe predstavljaju, koriste i nerijetko zloupotrebljavaju u javnom prostoru.

Autori projekta “Sjećanja u pokretu” vjeruju da će ove “lekcije” iz i o prošlosti, koje su pretočene u “alate” za budućnost, omogućiti konstruktivniju i kritički orijentiranu raspravu o memorijalizaciji među mladima u Evropi i, u konačnici, nadamo se, doprinijeti uspostavljanju mira i pomirenja u društvima.

Laura Boerhout, Anne Frank House (Holandija)

Michele Parente, Forum Ziviler Friedensdienst e.V. (*forumZFD*) u Bosni i Hercegovini

Christian Pfeifer, Forum Ziviler Friedensdienst e.V. (*forumZFD*) u Srbiji

“Onaj koji ne zna ništa o historiji, ponavlja iste greške u budućnosti.”

učesnik u radionici

“Sjećanje u pokretu” iz Tešnja, Bosna i Hercegovina, septembar 2014

modul I početak	
	jedinica 1
tema	Komunikacija i uzajamno slušanje
naslov	Ovo si ti!
podnaslov	Istraživanje identiteta i stvaranje atmosfere za grupni rad
kontekst	Ovo je uvodna vježba čiji je cilj da učesnicima omogući da se bolje razumiju i da kreira atmosferu za rad na različitim i konkretnim modulima koji su predloženi u ovom priručniku. Ovo je veoma važan dio rada sa modulima budući da je izuzetno važno razumjeti i upoznati učesnike i omogućiti im da se bez ustezanja izraze, te iznesu svoje ideje i stavove. Ako se na samom početku nastavnog procesa kreira odgovarajuća radna atmosfera, rezultati će u kasnijim fazama biti pozitivniji.
povezane teme	Identitet i grupna integracija
poruke	Kako se ja definiram i kako me drugi definiraju?
ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • omogućiti učesnicima da se bolje upoznaju kroz lične kontakte; • omogućiti učesnicima da unaprijede svoje vještine slušanja; • poticati ravnopravno učešće u radu.
ishodi učenja	Učesnici će saznati više jedni o drugima i razmijeniti svoja očekivanja od modula.
trajanje	90 minuta
broj učenika	20-30
metodologija	Kroz rad u parovima i u grupi, učesnici će se bolje upoznati i razmijeniti svoja očekivanja od modula.
procedura	<p>Uvod (10 minuta)</p> <p>Zamolite učesnike da se razvrstaju u dvije grupe.</p> <p>Zamolite grupe da stanu na suprotne strane razreda i da stanu jedni naspram drugih.</p> <p>Rad u parovima (15 minuta)</p> <p>Objasnite učesnicima da trebaju uspostaviti kontakt očima sa nekim članom iz druge grupe i da će s tom osobom trebati razmijeniti sljedeće informacije:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lične informacije, • omiljenu igru iz djetinjstva, • najuzbudljiviju stvar koja vam se desila u proteklih 30 dana, • idealan odmor, • najpoznatiji svjetski spomenik koji vam prvi padne na pamet. <p>Potom objasnite učesnicima da će:</p> <ul style="list-style-type: none"> • razgovarati jedno s drugim ukupno 8 minuta, • predstaviti svog partnera ostatku grupe ne gledajući u bilješke.

	<p>Rad u grupi (50 minuta)</p> <p>Po isteku vremena određenog za rad u parovima, učesnike treba zamoliti da svoje partnere predstave ostatku grupe, govoreći u prvom licu i ne gledajući u bilješke (npr. ako Mario predstavlja Almu, početak će izlaganje na sljedeći način: “Zdravo, ja sam Alma...”).</p> <p>Ostatku grupe treba objasniti da pažnju fokusiraju na osobu koja se predstavlja, a ne na osobu koja govori.</p> <p>Parovi će se mijenjati sve dok se grupi ne predstave sve osobe.</p> <p>Osvrt:</p> <p>Potaknite učesnike da opišu kako su se osjećali prilikom ovog načina predstavljanja i kako je izgledalo kada vas neko predstavlja na ovaj način.</p> <p>Ukoliko je broj učesnika neparan, moderator može “uskočiti” kao partner učesniku kojem nedostaje partner kako bi i on prošao kroz ovu vježbu.</p> <p>Sumirajte iznesena zapažanja.</p> <p>Napomene moderatora:</p> <p>U fazi “intervjuiranja”, upozorite učesnike da su protekle 4 minute i da bi druga osoba u paru trebala imati jednako vrijeme za intervjuiranje.</p> <p>Učesnici će ponekad zaboraviti da svog partnera predstave u obrnutoj ulozi. Kada se to dogodi, obavezno podsjetite učesnika na izvorno datu instrukciju.</p> <p>Nemojte učesnicima govoriti da će imati obrnute uloge sve dok ne završe vježbu intervjuiranja.</p>
materijal	Tabla sa papirima, olovke i papiri
izvori	<i>10. međunarodni ljetni simpozij o nenasilju, Kingian nenasilno izmirivanje sukoba</i> , Centar za nenasilje i mirovne studije, Univerzitet u Rhode Islandu
dodatna literatura	http://www.intergroupresources.com/all-different-all-equal http://dramaresource.com/games/group-dynamics
dodatne aktivnosti	<p>U materijalu “Sjećanje u pokretu” – Pedagoški alat o kulturi sjećanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Modul II: Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja

modul II sjećanje na spomenike/spomenici sjećanja	
	jedinica 2
tema	Razumijevanje sjećanja: od žalovanja do negiranja
naslov	Šta je spomenik? i Podaci o spomeniku
podnaslov	Istraživanje teme sjećanja
kontekst	Na ovom satu, učenici će početi proučavati historijske kontekste iz više perspektiva. Fokusirat će se na proces memoralizacije i istražiti različite načine na koje pojedinci, zajednice i društvo odgovaraju na različite vidove socijalne traume. Od učenika će se tražiti da se kritički osvrnu na poruke koje spomenici komuniciraju.
povezane teme	Suočavanje s prošlošću, gradnja spomenika
poruke	Razvijanje “multiperspektivnog” i kritičkog gledišta kod sagledavanja složenosti i osjetljivosti spomenika i njihove uloge u pamćenju i sjećanju.
ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • istražiti informiranost o spomenicima uvođenjem teme spomenika; • shvatiti da su spomenici samo jedan vid sjećanja; • razumjeti zašto se spomenici podižu i ko ih podiže, šta nam poruka, lokacija i dizajn govore o njihovom potencijalnom značaju za društvo; • razmotriti i uporediti mehanizme i procese memoralizacije u različitim zemljama, uključujući i mehanizme i procese u svojoj zemlji.
ishodi učenja	Učesnici će se upoznati sa temom spomenika i shvatiti da spomenici predstavljaju jedan vid pamćenja i sjećanja. Učesnici će shvatiti da gradnja spomenika ima veze sa prošlošću koliko i sa sadašnjošću. Učesnici će shvatiti složenost sjećanja i razlike i sličnosti u sjećanjima širom svijeta.
trajanje	30 minuta (aktivnost 1), 60 minuta (aktivnost 2)
broj učenika	20-30
metodologija	Sadašnja priprema za sat 2 podijeljena je u 2 komplementarne aktivnosti: Aktivnost 1: Šta je spomenik? Aktivnost 2: Podaci o spomeniku Diskusija u manjim grupama i kritička analiza potaknut će učenike da iznesu lična viđenja i različite perspektive, te da kritički pristupe tumačenju spomenika i historije. Pripremljeni su scenariji (koji će vjerovatno biti povezani sa videoklipovima iz materijala “Šetnja kroz sjećanja”) i na kojima će učenici raditi u manjim grupama, sa ciljem razvijanja istraživačkih vještina i vještina prezentiranja kroz zajednički rad na grupnim zadacima.

AKTIVNOST 1: Šta je spomenik?

1. Nasumična bujica ideja na određenu temu (10 minuta)

- Zamoliti učenike da na papirić napišu: Šta vama znači riječ spomenik? Neka napišu neku misao/ideju koja im padne na pamet. Objasnite da to može biti bilo šta - od osjećaja do nekog događaja.
- Zamolite jednog učenika da prikupi sve te papire, a potom ih poredajte u krug oko riječi "spomenik", koju ste zapisali na tabli, i zamolite da ih naglas pročita.
- Zamolite učenike da istaknu razlike i sličnosti koje su uočili.
- Pokušajte te razlike i sličnosti grupirati u teme o kojima ćete kasnije, tokom vježbe, razgovarati: historija i sjećanje v. današnjice/emocije v. događaja/estetika v. poruke i iskustva.

2. Plenarna diskusija (20 minuta)

Razmotrite s učenicima jedno od sljedećih pitanja:

1. Tiču li se spomenici uvijek historije? Ako ne, zašto su oni toliko značajni danas?
2. Ko podiže spomenike i zašto? Zamolite učenika da razmisle o različitim akterima (žrtvama, veteranima, političarima, aktivistima i umjetnicima) i njihovim razlozima (žalovanje, odavanje počasti, edukacija, okrivljavanje, provociranje, informiranje).
3. Na koje se sve druge načine može predstaviti historija? Zamolite učenike da nasumično "nabacaju" ideje o drugim načinima kako ljudi pamte historiju (groblja, komemoracije, porodične priče, televizija, knjige, obrazovanje, muzeji).
4. Zašto bi moglo biti teško podići neki spomenik i zašto bi se neko tome mogao protiviti? Zamolite učenike da razmisle o emocijama, osjećajima, uznemirujućim ratnim iskustvima koja su povezana sa spomenicima, a koja mogu izazvati snažne reakcije i pitajte ih o interesima različitih aktera, kao što su političari, naprimjer.

AKTIVNOST 2: Podaci o spomeniku

1. Priprema

Pripremite 4-5 scenarija o spomenicima (koliko god grupa želite, no maksimalno 5 učenika u jednoj grupi). Ti scenariji mogu biti povezani s videoklipovima "Šetnja kroz sjećanja".

2. Rad u manjim grupama (60 minuta)

Podijelite učenike u manje istraživačke grupe, od 4 do 6 učesnika u svakoj. Zamolite "istraživačke grupe" da uz pomoć "vodiča", koji im omogućava da "pročitaju" spomenik, otkriju spomenike širom Evrope, i to na način da im demonstrirate vježbu kroz neki primjer unosa. Da bi se pripremili za svoje istraživanje, učenici mogu koristiti videoklipove "Šetnja kroz sjećanja" i materijale dostupne na internetu. Naglasite da grupe imaju na raspolaganju 40 minuta da završe svoj istraživački zadatak i 20 minuta da zajedno sačine kratku prezentaciju u Power Pointu ili poster putem kojeg će ostalim učenicima prezentirati nalaze vezane za svoj spomenik.

3. Predstavljanje postera (30 minuta)

Dozvolite da svaka grupa predstavi svoj spomenik.

4. Plenarna diskusija (30 minuta)

Prijedlozi tema za razgovor:

- Kako je bilo učestvovati u ovoj aktivnosti? Koje su to nove stvari koje ste naučili o spomenicima?
- Da li ste uočili neke sličnosti među spomenicima u različitim zemljama? Razmislite o sličnostima u kontekstu estetike i poruke i pokušajte, na razini grupe, razmisliti o razlozima tih sličnosti (diskusiju možete usmjeriti na činjenicu da su historijske kontroverze univerzalne i da svaka zemlja ima svoje teške događaje koje želi obilježiti).
- Da li ste uočili neke razlike među spomenicima u različitim zemljama? Razmislite o razlikama u kontekstu estetike i poruke i pokušajte, na razini grupe, razmisliti zašto postoje te razlike (diskusiju možete usmjeriti na vrijeme od kraja rata, porijeklo sukoba/mirovni sporazum, trenutnu socio-političku klimu).

Vodič za “čitanje” spomenika: Koja pitanja možete/trebate postaviti

I. Historijski događaj:

- Za koji se historijski događaj spomenik veže?

II. Proces izgradnje spomenika:

- Ko je inicirao izgradnju spomenika i kako je tekao proces odlučivanja?
- Kada je izrađen/u kojem kontekstu?
- Kako je finansiran?
- Kada, kako i ko ga je predstavio?

III. Sam spomenik i njegova funkcija:

- Na kakvoj se lokaciji nalazi?
(autentična/simbolična/udaljena/istaknuta)
- Kakva je forma/dizajn spomenika?
(apstraktan/figurativan/tradicionalan/moderan)
- Koje simbole (ne) koristi?
(vjerske/političke/emocionalne)
- Kakav natpis/tekst sadrži?
- Šta predstavlja, odnosno kakvu poruku želi prenijeti u vezi s historijskim događajem na koji se odnosi?
(inkluzivnu poruku/isključivu poruku, odavanje počasti/okrivljavanje/negiranje/educiranje)
- Kome je, odnosno protiv koga je spomenik podignut?
(žrtve/počinitelji/pomagači)

	<ul style="list-style-type: none"> • Kome je poruka upućena? (jezik: domaćim stanovnicima/strancima) • Da li spomenik komunicira s posjetiteljem, odnosno da li ga angažira? <p>IV. “Život poslije”:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kako spomenik izgleda danas? (zaštićen/oštećen) • Da li je njegova forma ili poruka promijenjena? • Koristi li se za (zvanične) komemoracije ili neke druge aktivnosti? • Da li je dio svakodnevnog (gradskog) života i ako jeste, kako se koristi? <p>V. Prijem i percepcija - reakcije na spomenik:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kako su ljudi reagirali kada je planiran/izgrađen? • Da li je spomenik izazvao diskusije/kontroverze? • Kako ljudi danas doživljavaju taj spomenik?
materijal	Tabla s listovima, gdje će na jednom listu velikim slovima biti napisana riječ “spomenik”; prazni listovi na kojima će učenici izrađivati postere; laptopi i pristup internetu; kopije vodiča “Kako čitati spomenik”.
izvori	Priručnik: Modul III/“Šetnja kroz sjećanja” (Memory walk) Sarajevo-Minhen/Scenarij i videoklipovi “Šetnja kroz sjećanja” (na DVD-u: Pedagoški alat o kulturi sjećanja)
dodatna literatura	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul IV: MONUMENTI – promjenljivo lice sjećanja; • Katalog MONUMENTI, u pdf. formatu, na DVD “Sjećanje u pokretu”.
dodatne aktivnosti	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul II: “Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja” – Jedinica 2: Muzej sjećanja; • Modul II: “Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja” – Jedinica 5: Moj idealni spomenik; • Modul II: “Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja” – Jedinica 4: Ovo su moja sjećanja/spomenici.

modul II sjećanje na spomenike/spomenici sjećanja	
	jedinica 3
tema	Izazovi u procesu izgradnje spomenika
naslov	Muzej sjećanja
podnaslov	Razmatranje komemorativne arene
kontekst	U ovoj lekciji, učenici će nastaviti proučavati historijske kontekste iz više perspektiva. Fokusirat će se na proces memorijalizacije i izgradnje spomenika iz perspektive različitih aktera pogođenih različitim vidovima socijalne traume. Istraživat će spomen-obilježja sa ciljem proučavanja odnosa snaga u prošlosti i sadašnjosti i praviti poveznice između sjećanja i zvanične historije.
povezane teme	Kritički osvrt, izgradnja spomenika, suočavanje s prošlošću
poruke	Prepoznati složenost procesa memorijalizacije u svakom društvu
ciljevi	Razmotriti (teški) proces memorijalizacije u društvima
ishodi učenja	Učesnici će steći bolji uvid u sve slojeve procesa memorijalizacije i odlučivanja o izgradnji spomenika. Učesnici će prepoznati različite glasove i shvatiti osjetljivost pitanja izgradnje spomenika poslije rata i sukoba.
trajanje	60 minuta
broj učenika	20-30
metodologija	Kroz istraživačke aktivnosti i rad u malim grupama, učenici će istražiti različite perspektive vezane za izgradnju spomenika i razmotriti situacije u kojima može doći do osporavanja takvih odluka.
procedura	<p>1. Uvod i objašnjenje vježbe (10 minuta)</p> <p>Podijelite učesnike u grupe od po 5 učenika i svakoj grupi dodijelite historijski događaj koji trebaju obilježiti u skladu sa iskazanom željom Udruženja žrtava. Dozvolite učenicima da izvuku jednu od kartica na kojima su definirane uloge (gradonačelnik, arhitekta, historičar, aktivista, predstavnik Udruženja žrtava) i objasnite im da moraju, na razini svoje grupe, napraviti spomenik koji će na najbolji mogući način odraziti zadani historijski događaj.</p> <p>2. Rad u manjim grupama (15 minuta)</p> <p>Objasnite da svaka grupa treba kritički razmisliti o glavnoj ideji spomenika i njegovoj realizaciji:</p> <ul style="list-style-type: none"> • lokacija spomenika i razlozi odabira te lokacije • finansiranje • estetika • poruka (edukacija, upozorenje, okrivljavanje, žalovanje itd.) • približavanje javnosti i promocija (poput ceremonija) • ciljna grupa spomenika

	<p>3. Izrada postera (15 minuta) Pripremiti poster i predstaviti ga grupi.</p> <p>4. Predstavljavanje postera (20 minuta) Nakon što svaka grupa predstavi svoj spomenik, postavite im sljedeća pitanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kako ste došli do ideja za taj spomenik? • Iz kog ste razloga izabrali baš taj spomenik? • Da li je bilo lako ili teško doći do konsenzusa? <p>U općoj diskusiji možete se fokusirati na sljedeće pitanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Šta je razlog protivljenja izgradnji spomenika?
materijal	Šarene olovke, flomasteri, tabla s papirima i papir formata A4, pripremljene kartice s različitim ulogama
izvori	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul III: “Šetnja kroz sjećanja (Memory walk). Videoklipovi”
dodatna literatura	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul IV: MonuMENTI – promjenljivo lice sjećanja • v. također: Katalog MonuMENTI - promjenljivo lice sjećanja, dokument u pdf. formatu, na DVD-u, pod nazivom “Sjećanje u pokretu” • v. također Priručnik:/ Modul III//Scenarij “Šetnja kroz sjećanja”.(Memory walk). Sarajevo-Minhen. Videoklipovi
dodatne aktivnosti	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja <ul style="list-style-type: none"> • Modul II: “Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja” – Jedinica 4: Ovo su moja sjećanja/spomenici.

modul II sjećanje na spomenike/spomenici sjećanja	
	jedinica 4
tema	Bilježenje sjećanja i istraživanje spomenika
naslov	Ovo su moja sjećanja/spomenici
podnaslov	Lokalna historija, usmeno predanje, moja historija
kontekst	Proučavajući relevantnost spomenika i spomen-obilježja učenici će otkriti da očuvanje sjećanja predstavlja jedan od načina preuzimanja odgovornosti za prošlost i rješavanja socijalnih trauma. Oni istražuju važnost spomenika kao znaka društvenog sjećanja na prošlost i priznavanja nepravde.
povezane teme	Spomenici i sjećanje
poruke	Učenici će se kritički osvrnuti na ulogu historijskog sjećanja.
ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> osvijestiti kod učenika činjenicu da je historija dio njihovog života/okruženja; uvesti ih u proces istraživanja spomenika; omogućiti učenicima da se uključe u stvaranje sjećanja zajednice i porodice; potaknuti učenike da predoče svoje nalaze o historijskom sjećanju kroz kreativne metode i multimedijalne alate.
ishodi učenja	Učesnici će praviti informirane poveznice između događaja iz prošlosti i pitanja sa kojima žive danas, te kreativno izraziti razumijevanje historije. Također, uočiti će razliku između ličnih sjećanja i zvanične historije. Učesnici će se kritički osvrnuti na ulogu koju historijsko pamćenje ima u promoviranju informirane građanske prakse i učešća.
trajanje	Priprema: 1 sat, domaća zadaća: 2 sata, konačna prezentacija: 2 sata
broj učenika	20-30
metodologija	Primjenom metode intervjua – nastavna strategija “žive slike” (koja oživljava historijske slike) - učenici će se pobliže upoznati s historijskim pamćenjem i steći dublje razumijevanje tog pamćenja, što će ujedno biti prilika da vježbaju vještine intervjuiranja i saradnje sa svojim vršnjacima.
procedura	<p>1. Uvodna vježba i gledanje videoklipa (15 minuta)</p> <p>Pogledajte jedan od isječaka iz materijala “Šetnja kroz sjećanja”. Objasnite učenicima da će i oni provesti slično malo istraživanje. Zamolite učenike da odaberu neki spomenik koji se nalazi u neposrednoj blizini njihovog doma. Zamolite ih da istraže taj spomenik (na internetu, u biblioteci), da obave intervju sa 1-2 osobe, da fotografiraju spomenik i osobe sa kojima su razgovarali (po mogućnosti, sagovornike fotografirati pored spomenika) i da naprave prezentaciju.</p> <p>2. Priprema intervjua (30 minuta)</p> <p>Zamolite učenike da, svako za sebe, provedu usmene intervjue na temu historije sa svojim roditeljima, drugim članovima porodice ili komšijama i da od njih prikupe mišljenja o spomeniku. Šta oni misle o spomeniku?</p>

Unaprijed sa učenicima pripremite mali upitnik. Kao inspiraciju za pitanja možete koristiti transkripte iz filmskih isječaka iz materijala “Šetnja kroz sjećanja”.

** Učenici rade kod kuće na svom istraživačkom projektu.**

3. Razmjena nalaza: Rad u manjim grupama (45 minuta)

Dajte učenicima smjernice na koje se mogu osvrnuti kada budu radili na ovom zadatku. Podijelite ih u manje grupe od 4 do 5 učenika po grupi.

- Pregledajte, jednu po jednu, svaku fotografiju i bilješke sa intervjua i odgovorite na sljedeća pitanja:
 - Koji je kontekst ove fotografije?
 - Šta primjećujete? Šta konkretno primjećujete u vezi s ovim spomenikom? Kakve su priče osoba sa kojima ste razgovarali? Kakva su njihova sjećanja? Kako su se osjećali kada su vam pričali priču?
 - Šta vam ova slika govori o spomeniku i historiji?
- Nakon što odgovore na ova pitanja za svaku sliku, napravite “živu sliku” za svaku. “Živa slika” oživljava scenu sa slike u stvarnom životu. Zamislite sebe u ulozi glumaca koji trebaju zauzeti položaj, napraviti gestu ili izraz lica poput likova na fotografiji. Svaka bi slika trebala imati “producenta”, koji koordinira učesnike na sceni. Slika bi trebala biti “zaleđena”, što znači da glumci moraju ostati u određenom položaju najmanje 10 sekundi.
- Kada kreirate svoje žive slike, odlučite kojim ih redoslijedom želite izložiti. Potom, poradite na tome da vaša grupa svoje slike predstavi ostatku razreda, neprimjetno prelazeći s jedne slike na drugu. (Da bi naglasili raspoloženje izraženo na svakoj pojedinačnoj slici, možete predložiti učenicima da odaberu muziku koja će svirati u pozadini tokom njihove izvedbe.)

4. Predstava (30 minuta)

- Grupe predstavljaju svoje radove ostatku razreda. Grupe u tišini predstavljaju svoje žive slike. Kako se scene redaju, publika ih tumači. Nakon što svaka grupa izvede svoju predstavu, publika im može postavljati pitanja. Između predstava, učenici mogu zapisati šta su saznali o datom historijskom razdoblju koje su gledali u “živim slikama”.

5. Plenarna diskusija, pojašnjavanje i osvrt (45 minuta)

- Pojašnjavanje: Nakon što sve grupe izvedu svoje predstave, možete povesti raspravu s učenicima o tome šta su iz intervjua i predstavljenih “živih slika” saznali o historiji i sadašnjosti. Učenici mogu imati različita tumačenja onoga što su vidjeli. Potaknite ih da svoja tumačenja odbrane dokazima i pozovite ih da promijene svoja tumačenja nakon što čuju ideje svojih vršnjaka.
- Diskusija:
 - Kada uzmete u obzir sve spomenike/priče koje su predstavljene, mislite li da je ratu u ovoj zemlji posvećeno dovoljno pažnje? Zašto/zašto ne?

	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva je razlika između ličnog sjećanja i zvanične historije? • Mislite li da neki spomenici/priče nedostaju? • Imate li neki novi prijedlog za spomenik? • Lični osvrt: Zamolite učenike da napišu ili razmijene lična iskustva vođenja intervjua i učešća u vježbi “živih slika” tako što će se osvrnuti na sljedeća pitanja: <ul style="list-style-type: none"> • Kada biste ponovo radili ovu aktivnost, šta biste ponovo uradili na isti način? Koji biste dio radije uradili drugačije ili željeli da ga je grupa uradila drugačije? • Šta ste iz ove aktivnosti naučili o radu s drugim ljudima? • Koji je bio najlakši dio ove aktivnosti? Koji vam je dio bio najzahtjevniji?
materijal	Pristup pametnim telefonima i laptopima, projektor i platno, videoisječci iz materijala Priručnik:/Modul III/ scenarij “Šetnja kroz sjećanja” (Memory walk. Sarajevo-Minhen.
izvori	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul III: “Šetnja kroz sjećanja. (Memory walk). Sarajevo-Minhen Videoklipovi”
dodatna literatura	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Moduli I-IV općenito, a naročito • Modul II: “Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja” – Jedinica 2: Šta je spomenik? Internetska stranica Suočavanje s prošlošću – edukativna internetska stranica koja inspirira i nudi više priprema za sate (kao što su “Spomenička zaostavština Vijetnamskog rata” ili “Historijska istraživanja građanskih prava” ili “Emmet Till bira da se sjeća” www.facinghistory.org (dostupno samo na engleskom jeziku)
dodatne aktivnosti	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul II: “Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja”/ Jedinica 5: Moj idealni spomenik; • Modul II: “Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja”/ Jedinica 3: Muzej historije.

modul II sjećanje na spomenike/spomenici sjećanja	
	jedinica 5
tema	Lične percepcije i odgovornosti
naslov	Moj idealni spomenik
podnaslov	Istraživanje vlastitog viđenja prošlosti
kontekst	Šta je potrebno da bi se neko založio za određenu ideju? Kakvu ulogu u kreiranju grupnog sjećanja ima umjetnost u javnom prostoru? Zašto neki ljudi odluče preduzeti određene mjere da bi ispravili neke stvari, dok drugi stoje sa strane i gledaju? Ova lekcija poziva učenike da izraze vlastiti stav o spomenicima i procesu memorijalizacije, te da razmotre kako se ti primjeri odražavaju na njihove živote. Od učenika se traži da uoče simboliku iza svojih idealnih spomenika i da budu hrabri u iznošenju svojih ideja i odbrani svog stajališta.
povezane teme	Videoklipovi iz materijala pod nazivom “Šetnja kroz sjećanja” (Memory walk). Sarajevo-Minhen, spomenici i sjećanja, kreativno djelovanje
poruke	Kroz istraživanje i kreativno izražavanje, učenici će predstaviti svoj idealni spomenik i povezati ga sa svojom ulogom i odgovornošću u stvaranju historije.
ciljevi	Razmišljati kreativno o različitim vizijama i porukama spomenika i stvoriti kreativnu atmosferu za samoizražavanje i kritičku diskusiju u grupi.
ishodi učenja	Učesnici će propitati vlastitu ulogu i odgovornost u društvu. Učesnici će postati svjesni da i oni imaju pravo utjecati na oblikovanje javne kulture sjećanja. Učesnici će shvatiti koliko je važno prepoznati hrabrost nekoga da se zalaže za svoje ideje.
trajanje	120 minuta
broj učenika	20-30
metodologija	Kroz individualne i grupne aktivnosti učenici će raditi na kritičkoj analizi spomenika i preispitati vlastita tumačenja spomenika.
procedura	<p>1. Uvod i prikazivanje videoklipova iz materijala “Šetnja kroz sjećanja” (na DVD-u “Sjećanja u pokretu”) (30 minuta)</p> <p>Prikažite 2-3 filmska isječka iz materijala “Šetnja kroz sjećanja” koji prikazuju određeni sukob/rat o kojem su učenici već učili, a potom ih zamolite da analiziraju razlike u estetici i porukama. Kako spomenik izgleda i u sjećanje na šta je podignut? (Pokušajte izabrati različite vrste spomenika – iz nekog drugog rata ili nekog drugog oblika sukoba kako biste naglasili razliku.)</p> <p>2. Individualni rad (30 minuta)</p> <p>Svakom učeniku dajte veliki list papira i zamolite ih da nacrtaju, skiciraju ili napišu (alternativno, možete koristiti plastelin) kako bi izgledao njihov idealni spomenik (kada bi imali sav novac svijeta na raspolaganju). To može biti poboljšanje postojećeg ili izgradnja potpuno novog spomenika – neka sami izaberu kojem historijskom događaju ili osobi ga žele posvetiti.</p>

	<p>3. Galerija postera i prezentacija (30 minuta)</p> <p>Postavite sve postere (ili spomenike napravljene od plastelina) na zid i napravite galeriju postera/spomenika. Ohrabrite učenike da svoje radove predstave ostatku grupe. Osobi koja bude predstavljala svoj spomenik postavite sljedeća pitanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zašto ste izabrali baš taj historijski događaj ili osobu? • Koju poruku želite poslati ovim spomenikom? <p>4. Plenarna diskusija (30 minuta)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kako je bilo raditi na ovoj aktivnosti? • Koje ste izbore pravili i zašto? • Koje razlike i sličnosti (u obliku, poruci, lokaciji, dizajnu) uočavate kada gledate različite spomenike? • Mislite li da biste vi, kao mlada osoba, trebali imati utjecaja na spomenike koji se grade? Zašto/zašto ne?
materijal	Tabla s papirima, šareni papir, bojice, plastelin.
izvori	“Šetnja kroz sjećanja” (Memory walk). Sarajevo-Minhen. Videoklipovi
dodatna literatura	Katalog MOnuMENTI – promjenljivo lice sjećanja, dokument u pdf. formatu, na DVD-u “Sjećanje u pokretu”
dodatne aktivnosti	<p>U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja.: Sarajevo-Minhen. Videoklipovi/Jedinica 6: Jedan spomenik – deset mišljenja i Jedinica 7: Jedinica 7: Heroji – priča o otporu.

modul III memory walk (šetnja kroz sjećanja): sarajevo-minhen. videoklipovi	
	jedinica 6
tema	Viđenja o memorijalizaciji i historijski narativi
naslov	Jedan spomenik, deset mišljenja
podnaslov	Proučavanje osporavanih viđenja spomenika
kontekst	<p>Šetnja kroz sjećanja je edukativna filmska radionica koja mladima nudi priliku da se upoznaju s načinima kako se historija i sjećanja na rat i sukobe prevode u spomenike, odnosno kako se koriste i zloupotrebjavaju u javnom prostoru. Tokom petodnevne radionice mladi ljudi se potiču da kritički razmišljaju o procesu memorijalizacije i da ispitaju koliko su memorijalni lokaliteti relevantni, odnosno koliko je njihova priroda sporna njima i njihovim zajednicama u današnjem društvu.</p> <p>Tokom radionice, učesnici su zajedno radili na proučavanju kratkog filmskog isječka o konkretnom spomeniku, istražujući razloge njegovog nastanka, njegovu ulogu u društvenom obilježavanju, moguće kontroverze i neslaganja oko spomenika, te percipirani značaj tog spomenika u kontekstu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.</p> <p>Godine 2013, grupa od oko 12 učesnika iz susjednih gradova u Bosni i Hercegovini, Sarajeva i Istočnog Sarajeva, okupila se oko ideje da u svojim zajednicama istraže i kamerom zabilježe spomenike iz Drugog svjetskog rata i rata od 1992. do 1995. godine, a 2014. oko 20 učesnika iz Bosne i Hercegovine i Njemačke okupilo se u Minhenu, u Njemačkoj, kako bi istražili spomenike iz Drugog svjetskog rata.</p> <p>Kroz ovu radionicu se pokušalo odgovoriti na sljedeća pitanja: Da li ste ikada razmišljali o tome ko je i zašto izgradio spomenike u vašem gradu? Koje poruke ti spomenici šalju o prošlosti (i za budućnost)? Nedostaju li neki spomenici u vašem gradu? Kakav bi, prema vašem mišljenju, bio idealan spomenik?</p> <p>Prvog dana radionice, učesnici su slušali predavanje i zajedno sa predavačima, ekspertima, aktivistima i očevicima radili praktične vježbe vezane za memorijalizaciju. Drugog su dana posjetili nekoliko memorijalnih lokaliteta i počeli rad na istraživanju spomenika. Trećeg su dana intervjuirali slučajne prolaznike na ulici i kamerom snimali njihova mišljenja. Četvrtog su dana montirali snimljeni materijal uz pomoć profesionalnih urednika i napravili petominutni videoisječak. Petog dana radionice, svoje su radove predstavili u okviru javne projekcije i završne svečanosti.</p>
povezane teme	Kritički osvrt, vlastita odgovornost
poruke	Šta spomenici znače meni i drugima?
ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • povećati multiperspektivnost percepcija sjećanja; • ispitati vlastiti stav o spomenicima; • razmotriti mogući značaj memorijalizacije.

ishodi učenja	<p>Učenici će otkriti različita mišljenja o spomeniku i biti u stanju da ih kategoriziraju.</p> <p>Učenici će shvatiti da nečiji stav može imati utjecaja na to kako se spomenik doživljava.</p> <p>Učenici će donijeti vlastiti sud o spomenicima.</p> <p>Učesnici će kritički razmišljati o značaju memorijalizacije.</p>
trajanje	90 minuta
broj učenika	20-30
metodologija	Analiza filmskog isječka iz različitih uglova i poticanje učenika da iznesu svoje mišljenje
procedura	<p>1. Uvod i gledanje filmskog isječka (10 minuta)</p> <p>Prikazati željene videoklipove i objasniti učenicima da trebaju obratiti posebnu pažnju na različite stavove i mišljenja iznesena u tim videoklipovima.</p> <p>2. Istraživanje u manjim grupama (10 minuta)</p> <p>Zamolite učenike da u parovima definiraju pitanja u vezi s filmskim isječkom na koja žele dobiti odgovor prije nego počnu tumačiti odgledani isječak. Zapišite na tablu: Želim znati... Pitao sam se....</p> <p>3. Prijenos znanja o spomeniku (10 minuta)</p> <p>Unutar grupe razmotriti određena pitanja, a naročito sljedeća:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Šta mislite - koja je bila namjera spomenika i koja je njegova poruka? • Na kojoj se lokaciji nalazi spomenik i kakav mu je dizajn? • Kojoj je publici namijenjen? <p>4. Rad u manjim grupama na konkretnom tumačenju (20 minuta)</p> <p>Podijelite grupu u manje grupe od po 4 do 6 učenika u svakoj. Svakom učesniku u grupi dodijelite određenu ulogu, kao npr.:</p> <ul style="list-style-type: none"> • civil koji je lično iskusio rat; • veteran koji se borio u ratu; • turist koji je tek došao u grad i prolazi pored spomenika; • susjed koji živi u blizini spomenika; • aktivista koji se protivi spomeniku; • umjetnik koji je napravio spomenik. <p>Učesnici bi trebali odgovoriti na sljedeće pitanje, gledano iz "svog" ugla: "Kakvo je moje mišljenje o ovom spomeniku?"</p> <p>Učenici mogu biti kreativni i koristiti svoju maštu, ali inspiraciju mogu potražiti i u transkriptima videoklipova. Zamolite učenike da svoje nalaze prezentiraju u trajanju od minute.</p> <p>5. Predstavljanje nalaza (10 minuta)</p> <p>Svaka grupa ukratko predstavlja svoje rezultate.</p>

	<p>6. Opća diskusija (30 minuta)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koji su razlozi za različita mišljenja? Razmislite o vremenskoj/fizičkoj udaljenosti u odnosu na temu i o različitim interesima. • Koja mišljenja niste čuli u prezentacijama i videoklipovima? Razmislite o ljudima koji imaju strategiju koja je više orijentirana ka budućnosti ili o onima koji se koriste strategijom poricanja, poput političara koji pokušavaju sakriti određene priče, ili o mladim ljudima koji ne osjećaju nikakvu povezanost s historijom. • Imaju li mladi, općenito, mišljenje o spomenicima? Da li bi ga trebali imati? • Kakvo je vaše mišljenje o ovom spomeniku? • Mislite li da su spomenici i memorijalizacija važni i zašto?
materijal	Filmski isjecci, kartice s različitim mišljenjima, olovke i papiri
izvori	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja).Sarajevo-Minhen.Videoklipovi • Priručnik/ Modul III/ scenarij materijala: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja) : Sarajevo-Minhen. Videoklipovi”, autor Wouter Reitsema
dodatna literatura	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja): Sarajevo-Minhen.Videoklipovi • Priručnik / Modul III/ scenarij materijala: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja: Sarajevo-Minhen. Videoklipovi” • katalog “MONuMENTI – promjenljivo lice sjećanja”, dokument u pdf. formatu, na DVD-u naslovljenom “Sjećanje u pokretu”.
dodatne aktivnosti	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul II: “Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja” – Jedinica 5: Moj idealni spomenik; • Modul II: “Sjećanje na spomenike/Spomenici sjećanja” – Jedinica 3: Muzej sjećanja; • Modul IV: “MONuMENTI – promjenljivo lice sjećanja” – Jedinica 8 • Modul V: “Sjećanje u pokretu. MonuMENTImotion.Kratki film/ Jedinica 9

modul III memory walk (šetnja kroz sjećanja): sarajevo-minhen. videoklipovi	
	jedinica 7
tema	Kritički osvrt na različite uloge i odgovornosti u kontekstu nepravde
naslov	Heroji? Priča o otporu
podnaslov	Različite strategije otpora prema nepravdi
kontekst	<p>Šetnja kroz sjećanja je edukativna filmska radionica koja mladima nudi priliku da se upoznaju s načinima kako se historija i sjećanja na rat i sukobe prevode u spomenike, odnosno kako se koriste i zloupotrebjavaju u javnom prostoru. Tokom petodnevne radionice mladi ljudi se potiču da kritički razmišljaju o procesu memorijalizacije i da ispituju koliko su memorijalni lokaliteti relevantni, odnosno koliko je njihova priroda sporna njima i njihovim zajednicama u današnjem društvu.</p> <p>Tokom radionice, učesnici su zajedno radili na proučavanju kratkog filmskog isječka o konkretnom spomeniku, istražujući razloge njegovog nastanka, njegovu ulogu u društvenom obilježavanju, moguće kontroverze i neslaganja oko spomenika, te percipirani značaj tog spomenika u kontekstu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.</p> <p>Godine 2013, grupa od oko 12 učesnika iz susjednih gradova u Bosni i Hercegovini, Sarajeva i Istočnog Sarajeva, okupila se oko ideje da u svojim zajednicama istraže i kamerom zabilježe spomenike iz Drugog svjetskog rata i rata od 1992. do 1995. godine, a 2014. oko 20 učesnika iz Bosne i Hercegovine i Njemačke okupilo se u Minhenu, u Njemačkoj, kako bi istražili spomenike iz Drugog svjetskog rata.</p> <p>Kroz ovu radionicu se pokušalo odgovoriti na sljedeća pitanja: Da li ste ikada razmišljali o tome ko je i zašto izgradio spomenike u vašem gradu? Koje poruke ti spomenici šalju o prošlosti (i za budućnost)? Nedostaju li neki spomenici u vašem gradu? Kakav bi, prema vašem mišljenju, bio idealan spomenik?</p> <p>Prvog dana radionice, učesnici su slušali predavanje i zajedno sa predavačima, ekspertima, aktivistima i očevicima radili praktične vježbe vezane za memorijalizaciju. Drugog su dana posjetili nekoliko memorijalnih lokaliteta i počeli rad na istraživanju spomenika. Trećeg su dana intervjuirali slučajne prolaznike na ulici i kamerom snimali njihova mišljenja. Četvrtog su dana montirali snimljeni materijal uz pomoć profesionalnih urednika i napravili petominutni videoisječak. Petog dana radionice, svoje su radove predstavili u okviru javne projekcije i završne svečanosti.</p>
povezane teme	Heroizam, otpor, borba protiv nepravde, odgovornost za zauzimanje stava
poruke	Kakve su različite strategije i prepreke na putu u borbi protiv nepravde? Kakva je individualna odgovornost u borbi protiv nepravde?
ciljevi	<ul style="list-style-type: none"> • povećati “multiperspektivnost” o temama heroizma i otpora; • kod pojedinaca osvijestiti mogućnost izražavanja otpora.

ishodi učenja	<p>Učenici će biti u stanju identificirati različite uloge koje pojedinac može imati tokom sukoba i shvatiti da te uloge nikada nisu fiksne.</p> <p>Učenici će biti u stanju identificirati različite oblike otpora i razmotriti njihovu spornu prirodu.</p> <p>Učenici će shvatiti da historiju čine individualne priče i da su pojedinačna djela veoma bitna.</p> <p>Učenici će biti u stanju kritički razmisliti o vlastitoj odgovornosti za suprotstavljanje nepravdi.</p>
trajanje	180 minuta
broj učenika	20-30
metodologija	Kroz lične priče o različitim oblicima otpora i nakon odgledana tri filmska isječaka iz materijala “Šetnja kroz sjećanja” iz Minhena, učenici će se upoznati sa različitim oblicima otpora. Učenici će predstaviti svoje nalaze o tim ličnim pričama i razgovarati o svojim idejama.
procedura	<p>1. Uvod i nasumično prikupljanje ideja (20 minuta)</p> <ul style="list-style-type: none"> Zamolite učenike da nasumično navode ideje o tome kakve sve uloge pojedinac može imati tokom sukoba, a vi te ideje zapišite na tablu. Pobrinite se da se na toj listi nađu pojmovi kao što su žrtva, počinitelj, «član otpora». Pitajte učenike da li je moguće da pojedinci mijenjaju uloge ili da istovremeno imaju dvije uloge, podsjećajući ih na vježbu identiteta: osoba može imati višestruki identitet, može praviti različite izbore u različitim trenucima, kao i na to da uloge nikada nisu fiksne. Pređite na temu otpora i zamolite učenike da nasumično navedu različite strategije/oblike otpora koji im padaju na pamet i zapišite ih na tablu. Potaknite ih da istraže najučestalije, ali i kreativne/duhovne oblike: pisanje, demonstriranje, pisanje muzike, borba, spašavanje, distribucija robe... Na kraju, pitajte učenike kojih se prepreka otporu mogu sjetiti. <p>2. Prikazivanje filmskih isječaka (20 minuta)</p> <p>Objasnite kontekst filmskih isječaka i objasnite da će pogledati isječke koji govore o otporu. Pogledajte s učenicima tri filmska isječaka iz materijala “Šetnja kroz sjećanja” iz Minhena, a onda učenike zamolite da svako za sebe zapiše na papiru oblike/strategije otpora kojih se mogu sjetiti.</p> <p>3. Rad u manjim grupama (30 minuta)</p> <p>Podijelite učenike u manje grupe i zamolite da za svaku osobu koju su vidjeli na filmskom isječku (ispitanici: Sophie Scholl, Georg Elser, anonimni prolaznik u Dodger aleji) odgovore na sljedeća pitanja, a te odgovore zaljepite na poster:</p> <ul style="list-style-type: none"> Ko sam ja? Zašto sam reagirao/la (protiv nepravde)? Koju strategiju otpora sam koristio/la? Kojem sam riziku bio/la izložen/a? Kakva je bila reakcija na moje djelovanje? <p>Grupe kao izvor mogu koristiti transkripte iz filma, te dokumente u pdf. formatu koji govore o memorijalima u Minhenu (vidi izvor).</p>

	<p>4. Presentacije (30 minuta) Zamolite svaku grupu da predstavi svoje nalaze. Kao moderator, na tablu možete dodati “nove” strategije koje je grupa istraživala.</p> <p>5. Plenarna diskusija (20 minuta) Tokom plenarne diskusije razmotrite sljedeća pitanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • O Sophie Scholl: Da li je slučajnost da su Hans i Sophie Scholl bili mladi studenti? Ovdje možete razgovarati o rizicima koji su svojstveni otporu (strah za vlastiti život i život porodice) i pitati učenike o različitim razlozima zbog kojih ljudi pružaju, odnosno ne pružaju otpor. Kakvu odgovornost pojedinac ima prema društvu? Prema svojoj porodici? Ličnim uvjerenjima? Zajednici? Vjerskoj zajednici? Narodu? Učiniti pravu stvar čak i kada to može podrazumijevati ogromne rizike i strašne posljedice? • O Dodger aleji: Zašto je ovaj oblik otpora drugačiji od onog koji je iskazala Sophie Scholl? I zašto neki ljudi ovo ne smatraju otporom? Možete razmotriti različite oblike otpora: oni ljudi koji su koristili stražnju uličicu nisu neophodno pomogli drugima, ali jesu iskazali protest protiv sistema. Razmislite o drugim razlozima, mimo otpora, zbog kojih su ovi ljudi koristili stražnju uličicu. • O Georgu Elseru: Da li su “članovi otpora” uvijek heroji? Može li se Georg Elser smatrati herojem? Osvrnite se na višestruke uloge koje jedna osoba može imati: “pripadnik otpora” istovremeno može biti i počinitelj. • Općenito I: Zapišite na tablu sljedeću izjavu i zamolite učenike da vam kažu da li se, na osnovu svojih nalaza, slažu ili ne slažu s tom izjavom: “Oni su bili sasvim obični ljudi koji su iskoristili obične oklonosti da naprave nešto izvanredno.” (Matthias Heyl, viši pedagog, Ravensbrück Memorial Site) Razmotrite s učenicima značaj pojedinačnog djelovanja i koliki utjecaj pojedinac može imati. • Općenito II: Razmotrite iskustva učenika u pružanju otpora kroz sljedeća pitanja: Šta vi kao pojedinac možete učiniti da promijenite situaciju? Da li ste ikada ustali protiv nepravde (npr. protiv nasilničkog ponašanja, sitnog kriminala) i ako jeste, kako ste se osjećali? Kakvim ste rizicima bili izloženi? Kakve su bile reakcije?
materijal	Tabla s papirima, projektor, filmski isjeći iz materijala “Šetnja kroz sjećanja”, olovke i papir, transkripti filmskih isječaka
izvori	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja): Sarajevo-Minhen. Videoklipovi/Minhen”
dodatna literatura	U materijalu “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja: <ul style="list-style-type: none"> • Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja). Videoklipovi; za više osnovnih informacija o spomenicima pogledajte scenarij videoklipova iz materijala Manual/Modul III/scenarij

	<p>U materijalu “Mjesta sjećanja i komemoracije”, što su tematske historijske staze (ThemenGeschichtspfade) kao dio serije “Staze kulturne historije”(KulturGeschichtsPfade) u izdanju Grada Minhena, koji sadrži spomenike iz videoklipova sadržanih u materijalu “Šetnja kroz sjećanja” iz Minhena a koji nudi više informacija o javnoj kulturi sjećanja u Minhenu: http://www.ns-dokumentationszentrum-muenchen.de/bildungsangebote/tgp-ns/tgpremembrance.pdf</p> <p>Priprema za sat preuzeta sa stranice Memorijalnog muzeja holokausta Sjedinjenih Američkih Država (United States Holocaust Memorial Museum - USHMM) “Pojedinačna odgovornost i otpor tokom holokausta”: http://www.ushmm.org/educators/lesson-plans/individual</p>
<p>dodatne aktivnosti</p>	<p>Prijedlog za dodatnu aktivnost (90 minuta)</p> <p>“Otpor u današnjem društvu”</p> <p>Cilj: Zamolite učenike da identificiraju slučajeve nepravde u svom društvu i da istraže strategije iskazivanja otpora protiv takvih nepravdi. Ova aktivnost se nadovezuje na glavnu aktivnost.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Objasnite vježbu i predstavite članke iz lokalnih i nacionalnih novina u kojima se govori o različitim vidovima opresije/diskriminacije/nepravde u današnjem društvu. (10 minuta) 2. Zamolite učenike da prouče te novinske članke i da navedu listu tlačenja. Ako učenici već imaju određena znanja o ljudskim pravima, zamolite ih da navedu koje je ljudsko pravo tim konkretnim situacijama povrijeđeno. (30 minuta) 3. Zamolite učenike da pripreme prezentaciju i da se u njoj kritički osvrnu na to ‘šta bi se moglo ili trebalo uraditi da se ustane protiv takve opresije?’. (20 minuta) 4. Zamolite učenike da sa ostatkom grupe podijele svoje nalaze i zapišu na tablu strategije koje učenici navedu. (30 minuta)

scenarij

Autor Wouter Reitsema, Anne Frank House (Holandija)

I. “Šetnja kroz sjećanja” (Memory Walk) - Sarajevo & Istočno Sarajevo

U periodu između 12.-17. avgusta 2013. godine, u organizaciji Kuće Ane Frank iz Holandije i Inicijative mladih za ljudska prava Bosne i Hercegovine, a u saradnji sa organizacijom Humanity in Action, održana je filmska radionica pod nazivom “Memory Walk” u susjednim gradovima u Bosni i Hercegovini, Sarajevu i Istočnom Sarajevu. Tokom pet dana, 12 učesnika – koji dolaze iz različitih sredina i dijelova oba grada – su imali priliku da zajedno obiđu spomenike u svojoj neposrednoj okolini kako bi istražili, dokumentovali i pobliže se upoznali sa ovim – često međusobno konkurentnim – kamenim spomenicima podignutim u sjećanje na žrtve pale u Drugom svjetskom ratu i proteklom ratu 1990-ih godina.

Radionica je otpočela predavanjima stručnjaka uključenih u proces memorijalizacije i bila je protkana kreativnim vježbama. Inspirativna predavanja i diskusije stavile su javno sjećanje u Bosni i Hercegovini u evropski kontekst, fokusirale su pažnju učesnika na povezivanje mjesta sjećanja suprotstavljenih uslijed pristrasnog i jednostranog izvještavanja, te podučile učesnike kako da “čitaju” spomenike iz različitih uglova. Pozvani govornici su na inspirativan način predočili svoj aktivni odnos prema alternativnim načinima sjećanja. Osim što su iznijeli svoja razmišljanja o predstavljanju prošlosti u sadašnjosti, oni su se, tokom ovog dana radionice, dotakli i vlastitih uloga i odgovornosti. Sljedeći je dan uslijedio obilazak spomenika u oba grada uz pomoć vodiča. Obilaženjem spomenika u Sarajevu i Istočnom Sarajevu mnogi učesnici su dobili jedinstvenu priliku da posjete dijelove svoje zemlje u kojima do sada nikada nisu bili te da međusobno razgovaraju o pričama i spomenicima o kojima nisu imali priliku govoriti u školi ili kući. Učesnicima je zatim dodijeljen zadatak da izaberu jedan spomenik i o njemu naprave kratak film. Nakon detaljnog proučavanja odabranog spomenika i učenja o osnovama intervjuisanja i snimanja, učesnici su krenuli sa snimanjem materijala za filmove. Istraživali su priče koje se vežu za spomenike, a opažanja građana su bilježili kroz intervju. Tokom dana koji je bio posvećen uređivanju snimljenih materijala, učesnici su, uz pomoć profesionalnih urednika, pristupili uređivanju svojih video uradaka. Posljednjeg su dana, u art kinu Kriterion u Sarajevu, u okviru programa godišnjeg Film festivala, mlade filmadžije ponosno predstavile svoje tek urađene video uratke tokom javnih projekcija u okviru kojih je održana i panel diskusija. Filmovi su dostupni na Youtube i DVD zapisu, na engleskom, njemačkom i bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku. Radionica je finansirana sredstvima Humanity in Action, ambasada Njemačke, Austrije i Italije u BiH i Volonterskog programa Ujedinjenih naroda.

- Spomenik Milanu Simoviću, podignut je u znak sjećanja na partizana Milana Simovića: narodnog heroja Republike Jugoslavije u Palama, Istočno Sarajevo. Orden narodnog heroja bilo je drugo najviše vojno odlikovanje koje se dodjeljivalo Jugoslovenima za izuzetna herojska djela. Simoviću je ovaj status dodijeljen kao komandiru Viteške čete Romanijskog partizanskog odreda tokom Drugog svjetskog rata. U toku petomjesečne borbe, u kojoj je lično učestvovao i bio u prvim redovima, organizovao je rušenje željezničke pruge Sarajevo - Višegrad i tako je onesposobio za više od 10 mjeseci. Ubijen

je od strane fašističkog ustaškog pokreta.

- Spomen park Vraca je podignut na mjestu oko nekadašnje austro-ugarske tvrđave. Izgradnju spomenika poručio je predsjednik bivše Jugoslavije Josip Broz Tito (1892-1980) 1980. godine. Spomen park Vraca predstavlja spomenik žrtvama partizanskog pokreta poginulim u Drugom svjetskom ratu, a tokom postojanja Jugoslavije je imao važnu rekreativnu funkciju. Tokom opsade Sarajeva (1992-1995), Spomen park Vraca su vojne snage bosanskih Srba koristile kao važnu stratešku tačku za napad na grad koji leži u dolini ispod ovog spomenika. Spomenik je od iste strane i djelomično oštećen tokom povlačenja 1996. godine. Iako je 2005. godine proglašen nacionalnim spomenikom Bosne i Hercegovine, Spomen park Vraca još uvijek je napušteno mjesto na granici između dva susjedna grada, Sarajeva i Istočnog Sarajeva, smješteno u dva različita entiteta države, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske.
- Sarajevske ruže su betonski ožljci nastali od eksplozija granata koji su kasnije ispunjeni crvenom bojom. Ruže predstavljaju podsjetnik na poginule tokom opsade Sarajeva (1992-1996). Nije poznato ko i kada je počeo da bojom ispunjava pukotine na asfaltu, ali građani i aktivisti godinama nastoje očuvati i ukazivati na značaj ovih spomen obilježja. Općinske vlasti su tek 2013. godine počele i zvanično da štite ova obilježja. Sarajevske ruže su anonimne i još uvijek nisu objašnjene, zbog čega one mogu predstavljati simbole stradanja svih žrtava rata, dok ih istovremeno ne baš svi građani današnjeg Sarajeva doživljavaju kao svoje, a mnogi turisti pored njih prođu, a da ih i ne primijete.

II. “Šetnja kroz sjećanja” (Memory Walk) u Minhenu

Inicijativa mladih za ljudska prava Bosne i Hercegovine, Kuća Ane Frank i Staatliches-Karolinen Gymnasium Rosenheim su, u periodu između 5. i 11. jula 2014. godine, organizovali filmsku radionicu pod nazivom “Memory Walk” u Minhenu, Njemačka. Tokom pet dana, 21 učesnik iz Bosne i Njemačke su imali priliku da zajedno obiđu spomenike u svojoj neposrednoj okolini kako bi istražili, dokumentovali i pobliže se upoznali sa ovim – često međusobno konkurentnim – kamenim spomenicima podignutim u sjećanje na žrtve pale u Drugom svjetskom ratu.

Učesnici radionice intenzivno su razgovarali o baštini Drugog svjetskog rata u Njemačkoj, problematičnim i spornim stavom vlasti Minhena vezanim za bivše nacističke građevine te su se pobliže upoznali sa spomenicima različitim grupama žrtava i pokreta otpora – uz stručnu pomoć lokalnih eksperata i aktivista iz Minhena i obližnjeg Dahaua. Pored “redovnog” obilaska spomenika, mladi su također istraživali pitanja vezana za spomenik Stolpersteine koji u gradu još uvijek ne postoji. I dok je ovo “kamenje spoticanja” i dalje zabranjeno u Minhenu, članovi grupe su, uz šetnju gradom, iskoristili aplikaciju na svojim pametnim telefonima kako bi se upoznali sa biografijama progonjenih žrtava. Uprkos kiši, učesnici su bili jako motivirani da putem intervjuisanja ljudi na ulici saznaju više o njihovim gledištima na spomenike, te su zajedno vrijedno radili na snimanju tri video uratka. Uslijed različitosti (kulturnih) sredina iz kojih dolaze, razmjena ideja znala je biti izazovna, ali i korisna jer učenici iz Njemačke nisu mnogo znali o historiji rata u Bosni koji još uvijek predstavlja težak teret na leđima Bosanaca. Krajnji rezultati radionice prikazani su putem javnih projekcija u dva navrata: jedna u Minhenu i jedna u Sarajevu. U Minhenu su, 11. jula, prisutni minutom šutnje odali počast žrtvama genocida u Srebrenici 1995. godine, praveći tako poveznicu između žrtava nacionalsocijalističkih progona sa žrtvama ne tako davnih kršenja ljudskih prava. Ova komemoracija je upriličena tokom javne projekcije gdje su učesnici ponosno predstavili svoje filmove o spomenicima Hansu i Sophie Scholl, Georgu Elseru i spomeniku “Dodger’s Alley iza građevine Feldhernhalle. Filmovi su dostupni na Youtube i DVD zapisu, na engleskom, njemačkom i bosanskom/hrvatskom/srpskom

jeziku. Ova radionica finansirana je sredstvima fondacije EVZ - Europeans for Peace Program i organizacije Anne Frank Verein.

- Spomenik Georgu Elseru podignut je u počast Georga Elsera (1903-1945), stolara iz Minhena koji je 8. novembra 1939. godine, podmetanjem bombe, pokušao da izvrši atentat na Adolfa Hitlera u pivnici Bürgerbräukeller (velika pivnica Löwenbräu pivare u Minhenu). Kako je Hitler morao ranije napustiti događaj, bomba je detonirala nekoliko minuta nakon što je on otišao. Elser je uhapšen i ubijen u gradu Dahau 9. aprila 1945. godine. Spomenik sa tekstom '8. novembar' podignut je 2009. godine na vanjskom zidu u blizini Elsterovog doma. Svakog dana u 21.20 – vrijeme u koje se pokušaj atentata desio – svjetla na spomeniku se upale na jednu minutu.
- Spomenik Bijela ruža posvećen je članovima studentske grupe otpora koja je sebe nazivala Bijela ruža koji su njemačko stanovništvo u Minhenu javno pozvali na otpor nacističkoj diktaturi. Od 1942. godine Bijela ruža je razdijelila ukupno šest različitih pamfleta, sve do 1943. godine kada su članovi pokreta otpora uhapšeni i pogubljeni od strane nacista. Zazidani pamfleti koji su prikazani u filmu su postavljeni na inicijativu građana, a kasnije su usvojeni od strane fondacije koja je odgovorna za sva spomen obilježja žrtvama ovog pokreta, koja uključuju i bronzanu bistu i stalnu izložbu u Univerzitetu Ludwig-Maximilians.
- Feldherrnhalle & Dodgers' Alley odaje počast građanima Minhena koji su odbijali salutirati nacistima. Izgradnju Feldherrnhalle originalno je dao postaviti kralj Ludwig I od Bavarije (1786-1868), ali je zgrada postala sastavni dio nacističke propagande 1933. godine. Prolaznici su morali salutirati Hitlerov pozdrav. Oni koji to nisu željeli učiniti mogli su izbjeći ovo salutiranje idući zaobilaznim putem preko male aleje Viscardi Alley. Zbog toga je aleja Viscardi Alley prozvana Dodger's Alley – historija u čiji znak sjećanja danas postoji kaldra sa pločicama zlatne boje.

modul IV MONUMENTI - promjenljivo lice sjećanja	
	jedinica 8
tema	Putovanje kroz katalog MONUMENTI
naslov	Razgovor sa spomenicima
podnaslov	Promjenljivo lice sjećanja
kontekst	<p>Posljednjih 100 godina na prostoru koji je nekada zauzimala Jugoslavija, a koji danas zovemo regija, bilo je veoma burno. Od 1914. pa sve do 2014. smjenjivale su se brojne države, društvena uređenja i, nažalost, ratovi. Smjenjivali su se carevi, sultani, kraljevi, drugovi i gospoda; mijenjale se države, selili se ljudi, što svojom voljom, što voljom drugih, mijenjale se granice, i tako sve do današnjih dana.</p> <p>Svako vrijeme imalo je svoje heroje i podizalo je spomenike u želji da važna djela i ljudi ostanu zapamćeni za generacije koje dolaze. Mnogi spomenici preživjeli su ratove, ali nisu mirove. Heroji jednog vremena postajali su društveni otpadnici u drugoj generaciji. S druge strane, heroji jednog naroda na Balkanu posmatrani su kao zločinci u drugom narodu. Tumačenje historijskih događaja značajno se mijenjalo sa promjenom društvene klime. I tako sve do današnjih dana.</p> <p>Potres iz 1914. i početak Prvog svjetskog rata dogodili su se baš u samom središtu regije – u Sarajevu. Rat je zahvatio sve krajeve, a obilježila su ga mnoga stradanja i žrtve. Kraj rata je donio izmjene granica. Nestali su Austro-Ugarska monarhija i Osmansko carstvo, a nastala je nova država – Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, čije će ime nešto kasnije biti promijenjeno u Kraljevina Jugoslavija. Ova država se prostirala od Vardara do Triglava i od Dunava do Jadranskog mora. Njom je vladala dinastija Karađorđevića, a prijestonica joj je bio Beograd.</p> <p>Ova mlada država bila je opterećena brojnim problemima - ekonomskim, društvenim, političkim i nacionalnim - sa kojima se teško nosila. Pored toga, Evropa između dva svjetska rata (1918-1939) nije bila najsretnije mjesto za život. Razorne posljedice Prvog svjetskog rata otežavale su život običnim ljudima. Bolesti i neimaštini, pridružila se svjetska ekonomska kriza, koja je u određenoj mjeri ubrzala formiranje totalitarnih režima. Krhki mir u Evropi prekinut je 1939. godine.</p> <p>Period Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji je donio nova stradanja. Zemlju su okupirale fašističke sile, a stanovništvo je stradalo kako od stranih okupatorskih snaga, tako i od različitih pokreta koji su se razvili u samoj zemlji. Borbu protiv okupatora i za oslobođenje zemlje organizirala je Komunistička partija Jugoslavije, čije su snage, kako je rat odmicao, postajale sve brojnije. Godina 1945. donijela je oslobođenje zemlje i formiranje nove države - Socijalističke federativne republike Jugoslavije (SFRJ) - u čijem su sastavu bile Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija (sa pokrajinama Kosovom i Vojvodinom), Crna Gora i Makedonija. Na čelu države bio je predsjednik Josip Broz Tito (sve do svoje smrti 1980. godine), a glavni je grad bio Beograd. Ovaj period zapamćen je kao vrijeme obnove i izgradnje zemlje, te se tog vremena mnogi danas sjećaju kao perioda prosperiteta i dobrog života.</p> <p>Posljednje decenije burnog 20. vijeka donijele su novu krizu i nemire. Povoda za nezadovoljstvo bilo je mnogo – od ekonomskih, društvenih pa sve do nacionalnih. Kriza u Jugoslaviji koja je trajala od početka 80-ih godina imala je za rezultat krvavi građanski rat i raspad zemlje.</p>

	<p>Ratovi su počeli 1991. i potrajali, u manjem ili većem intenzitetu, sljedećih deset godina. Ratovalo se od Slovenije do Makedonije, a ratovi su imali nacionalnu i vjersku dimenziju, uz intervenciju stranih sila. Počelo je ratom u Sloveniji, a završilo se ratom na Kosovu. Kao i u prethodnim ratovima, i ovi sukobi s kraja 20. vijeka okončani su mijenjanjem granica. Nastale su nove države: Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Makedonija i Kosovo.</p> <p>Uzimajući u obzir da su prostor regije u 20. vijeku zadesile složene historijske prilike, te da je on bio uključen u različite političke sisteme, tumačenje prošlosti u zemlji bilo je promjenljivo i podložno instrumentaliziranju u skladu sa politikom koja je bila aktuelna. Sjećanje, tj. komemoriranje pojedinih historijskih događaja i ličnosti bilo je uvjetovano aktuelnom ideologijom, koja je prije svega imala za cilj jačanje nacionalnog/ih identiteta.</p>
povezane teme	Sjećanja o spomenicima iz zapadnog Balkana, lokalna historija
poruke	Razmislite koliko je uopće bitno da se sjećamo prošlosti, ratova, heroja i zašto može biti veoma teško suočiti se s prošlošću?
ciljevi	<p>Cilj je ovog modula preispitavanje uloge spomenika i odnosa društava prema njima u 20. vijeku. Pored toga, cilj je ovog modula da učesnici steknu određena saznanja o spomenicima iz lokalnih zajednica i regija. Ova će znanja steći iz odabranih i didaktički oblikovanih historijskih izvora, koji daju multiperspektivna gledišta o ovoj temi.</p> <p>Također, tokom implementiranja ovog modula, pored historijskih saznanja, učesnici će razvijati kritičko mišljenje, kako o historijskim događajima tako i o umjetnosti, konkretno o spomenicima kojima su obilježavani pojedini događaji ili koji su podignuti u čast neke ličnosti. Učesnici će razmatrati razloge za podizanje spomenika, njihovu ulogu unutar zajednica i odnos zajednica prema spomenicima.</p> <p>Kako će modul biti implementiran među učesnicima iz različitih sredina, oni će razvijati vještine međusobnoga komuniciranja, razmjene različitih iskustava i tradicija sredina iz kojih dolaze, čime će se razvijati vještine tolerancije i međusobnog uvažavanja.</p>
ishodi učenja	Učesnici su osposobljeni da rade sa historijskim izvorima, postavljaju pitanja o njima, procjenjuju njihovu vrijednost, prikupljaju podatke na osnovu njih, organiziraju ih, vrše analizu i sintezu dobijenih podataka, upoređuju ih i izvode zaključke iz njih.
trajanje	<p>90 minuta</p> <p>I dio: 15 minuta: 10 (uvod) + 5 (podjela zadataka)</p> <p>II dio: 50 minuta: 5 x 10 minuta</p> <p>III dio: 25 minuta: prezentacije i zaključak</p>
broj učenika	20-30
metodologija	<p>World Cafe</p> <p>Učesnici će radom u grupama, analizom tekstualnog i slikovnog materijala, pristupiti analizi spomenika i događaja koji se vezuju za svaki od njih.</p>

procedura

I dio: 15 minuta: 10 (uvod) + 5 (podjela zadataka)

Prvi korak - raspored učesnika u grupe i pružanje informacija o načinu rada, te podjela zadataka.

Učesnici će biti podijeljeni u 5 grupa. Svaka grupa dobija različit materijal.

Svaka grupa mora imati po jedan sto, oko kojeg sjede učesnici i na kojem se nalazi unaprijed pripremljen materijal.

Kada učesnici zauzmu svoja mjesta za rad u prvom ciklusu i počnu s radom, predavač će na radnoj ploči da nacrtava vremensku lentu koja će sadržavati osnovne vremenske odrednice velikih historijskih događaja: Prvi svjetski rat (1914-1918), Drugi svjetski rat (1939-1945), početnu fazu raspada SFR Jugoslavije (1991-1995) pa sve do danas -2014 te postaviti zidnu kartu regije, na koje će bilježiti mjesto ili oblast u kojoj je podignut spomenik.

II dio: 50 minuta: 5 x 10 minuta

Drugi korak - World Caffé

Svaka grupa zauzima svoju pozicije za stolovima. Nakon analize materijala i odgovora na pitanja, svi članovi grupe mijenjaju mjesta. Samo jedan član grupe ostaje za stolom (kao domaćin), a ostatak grupe mijenja mjesto i odlazi za drugi sto. Gosti za stolom trebaju također uporediti svoja iskustva o spomenicima koje su vidjeli na prethodnim stolovima sa iskustvom na ovom stolu.

Ista aktivnost se ponavlja sve dok svi učesnici ne prođu sve stolove, odnosno dok ne pregledaju sav predviđeni materijal.

III dio: 25 minuta: prezentacije i zaključak

Treći korak - prezentacija rezultata. Svaka grupa tokom predstavljanja materijala koristi lentu vremena i kartu. Tokom predstavljanja konkretnog spomenika postavlja ga na lentu vremena (ili bilježi) i označava mjesto (grad, oblast) na karti gdje se spomenik nalazi.

Nakon što svaka grupa iznese svoje zaključke, slijedi diskusija i odgovaranje na ključno pitanje.

KLJUČNA PITANJA TOKOM CIJELOG PROCESA:

1. U kojoj mjeri odnos prema spomenicima iz prošlosti svjedoči o današnjem društvu?
2. Da li spomenici imaju rok trajanja u fizičkom/memorijalnom smislu?
3. Šta/ko najviše utječe na takav odnos prema spomenicima?
4. U kojoj mjeri nebriga prema spomenicima govori da se stidimo vlastite prošlosti?

PITANJA ZA RAD SA SPOMENICIMA; PITANJA ZA SVAKU GRUPU

A. Pitanja za spomenike na prednjoj strani:

1. Od čega je spomenik izrađen?
2. Gdje se spomenik nalazi?
3. Koje su njegove likovne karakteristike?
4. Kakvu simboličku poruku spomenik nosi?
5. O kojem vremenu spomenik svjedoči?

	<p>B. Pitanja za spomenike na zadnjoj strani:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Uporedite odgovore sa informacijom o spomeniku. 2. Kome je spomenik podignut? 3. Da li spomenici ove grupe pripadaju istom periodu? 4. Koja je zajednička poruka spomenika ove grupe? 5. Koja je sudbina spomenika ove grupe? <p>C. Moj spomenik - pitanja za objedinjen spomenik:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Napišite vaš komentar na spomeniku i uporedite ga s postojećim historijskim komentarom, ako postoji. Gdje otkrivате sličnosti a gdje razlike? 2. Koja je vaša definicija za spomenik?
<p>materijal</p>	<p>I dio:</p> <p>Potrebno je prethodno pripremiti lentu vremena sa označenim godinama koje reflektiraju historijski kontekst, na koju će učesnici bilježiti vrijeme u kojem je spomenik podignut, te kartu regije, na koje će bilježiti mjesto ili oblast u kojoj je spomenik podignut.</p> <p>II dio:</p> <p>Spomenici iz kataloga</p> <p>I grupa:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. 1961. - "Prekinut let" – park "Šumarice"; lokacija: Kragujevac, Srbija; vajar: Miodrag Živković; b. 1966. - "Jasenovački cvijet"; lokacija: Jasenovac, Hrvatska; vajar: Bogdan Bogdanović; c. 1973. - Spomenik Bitke na Sutjesci; lokacija: Tjentište, Bosna i Hercegovina; vajar: Miodrag Živković; d. 1978. - Spomenik na Maklenu; lokacija: Makljen, Bosna i Hercegovina; vajar: Boško Kućanski; e. 1974. - "Makedonium"; lokacija: Kruševo, Makedonija; vajari: Jordan Grabuloski i Iskra Grabuloska (arhitektura), Borko Lazeski (vitraž) i Peter Mazev (svodovi). <p>II grupa:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. 1934. - Spomenik Petru II Petroviću Njegošu; lokacija: Trebinje, Bosna i Hercegovina; vajar: Toma Rosandić; b. 2006. - Spomenik Skender-begu; lokacija: Skoplje, Makedonija; vajar: Thoma Thomai; c. 2011. - "Ratnik na konju"; lokacija: Skoplje, Makedonija; vajar: Valentina Stevanovska; d. 1938. - Spomenik Đorđu Petroviću Karađorđu; lokacija: Topola, Srbija; vajar: Petar Palavičini; e. 1948. - Spomenik Titu; lokacija: Kumrovec, Hrvatska; vajar: Antun Augustinčić. <p>III grupa:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. 1929. - Spomenik Grguru Ninskom; lokacija: Split, Hrvatska; vajar: Ivan Meštrović; b. 1990. - Spomenik Desanki Maksimović; lokacija: Valjevo, Srbija; vajar: Aleksandar Zarin;

	<p>c. 1994. (prva konstrukcija 1984) - "Krajputaš" – spomenik Ivi Andriću; lokacija: Višegrad, Bosna i Hercegovina; vajar: Ljupko Antunović;</p> <p>d. 1999. - Spomenik Majci Terezi; lokacija: Skoplje, Makedonija; vajar: Tome Serafimovski.</p> <p>IV grupa:</p> <p>a. 1953. - Memorijalni spomenik "Kosovska bitka", 1389; lokacija: Gazimestan, Kosovo; skulptor: Aleksandar Deroko;</p> <p>b. 2001 (možda ranije) - Spomen-park "Rorovi"; lokacija: Goražde, Bosna i Hercegovina; vajar: Senad Pezo;</p> <p>c. 2003. - Memorijalni centar "Srebrenica - Potočari" za žrtve genocida iz 1995. godine; lokacija: Srebrenica, Bosna i Hercegovina; arhitekti: Ahmed Džuvčić i Ahmet Kapidžić;</p> <p>d. 2004. - Spomenik albanskim žrtvama u Drugom svjetskom ratu i u sukobu 2001; lokacija: Blace, Makedonija; vajar: Selam Mustafa;</p> <p>e. 2004. - Spomen-obilježje poginulim vojnicima u odbrambeno-domovinskom ratu; lokacija: Mrkonjić-Grad, Bosna i Hercegovina; vajar: Miodrag Živković;</p> <p>f. 2005. - Spomenik poginulim hrvatskim vojnicima; lokacija: Mostar, Bosna i Hercegovina; vajar: Slavomir Drinković;</p> <p>g. 2009. - Spomenik "Nevinim žrtvama NATO agresije na SR Jugoslaviju"; lokacija: Grdelička klisura, Srbija; vajar: nepoznat.</p> <p>V grupa:</p> <p>a. 2007. - Spomenik Rokiju Balboi; lokacija: Žitište, Srbija; vajar: Boris Staparac;</p> <p>b. 2008. - Spomenik Bobu Marliju; lokacija: Banatski Sokolac, Srbija; vajar: Davor Dukić;</p> <p>c. 2010. - Spomenik Srđanu Aleksiću; lokacija: Pančevo, Srbija; vajar: Ivana Rakidžić-Krumes;</p> <p>d. 2000. - Spomenik Zahiru Pajazitiju; lokacija: Priština, Kosovo; vajar: Muntoz Dhrami;</p> <p>e. 1961. - Spomenik Bori Vukmiroviću i Ramizu Sadikuu; lokacija: Priština, Kosovo; vajar: nepoznat.</p>
izvori	<p>"Sjećanje u pokretu" - Pedagoški alat o kulturi sjećanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • katalog MOnuMENTI, autor: Marko Krojač, dokument u pdf formatu na DVD-u, organizator: <i>forumZFD</i>, 2014. • Modul V/Jedinica 9/Scenarij: MonuMENTImotion (Spomenici i trenuci u pokretu), autor Muhamed Kafedžić Muha
dodatna literatura	<ul style="list-style-type: none"> • Zaštita spomenika u Bosni i Hercegovini i regiji • Simboli spomenika • Modul V/Jedinica 9/Scenarij: Spomenici i trenuci u pokretu, autor Muhamed Kafedžić Muha
dodatne aktivnosti	<p>Iz: "Sjećanje u pokretu" - Pedagoški alat o kulturi sjećanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Modul II: "Sjećanje spomenika/ Spomenici sjećanja"; • Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja): Sarajevo-Minhen. Videoklipovi (DVD); • Modul V: "Spomenici i trenuci u pokretu" /MonuMENTImotion. Kratki film (DVD).

modul IV dodatni radni materijal za učenike i nastavnike

Koristite svih 26 karata sa slikama spomenika koje su uključene u pedagoškom alatu “Sjećanje u pokretu”.

PITANJA ZA SVAKU GRUPU:

(Za svaku grupu su jednaka pitanja za rad)

A. Pitanja za spomenike na prednjoj strani:

1. Od čega je spomenik izrađen?
2. Gdje se spomenik nalazi?
3. Koje su njegove likovne karakteristike?
4. Kakvu simboličku poruku spomenik nosi?
5. O kojem vremenu spomenik svjedoči?

B. Pitanja za spomenike na zadnjoj strani:

1. Uporedite odgovore sa informacijom o spomeniku.
2. Kome je spomenik podignut?
3. Da li spomenici ove grupe pripadaju istom periodu?
4. Koja je zajednička poruka spomenika ove grupe?
5. Koja je sudbina spomenika ove grupe?

C. Moj spomenik - pitanja za objedinjen spomenik:

1. Napišite vaš lični komentar na spomeniku i uporedite ga s postojećim historijskim komentarom, ako postoji. Gdje otkrivате sličnosti a gdje razlike?
2. Koja je vaša definicija za spomenik?

Završni dio - diskusija:

KLJUČNA PITANJA ZA ZAVRŠNU DISKUSIJU U TREĆEM DIJELU MODULA:

1. U kojoj mjeri odnos prema spomenicima iz prošlosti svjedoči o današnjem društvu?
2. Da li spomenici imaju rok trajanja u fizičkom/memorijskom smislu?
3. Šta/ko najviše utječe na takav odnos prema spomenicima?
4. U kojoj mjeri nebriga prema spomenicima govori da se “stidimo” vlastite prošlosti?

modul V	
	MO<u>nu</u>MENTImotion - umjetnost suočavanja s prošlošću. kratki animirani film
	jedinica 9
tema	Filmsko iskustvo: analiza i debata
naslov	Spomenici i trenuci u pokretu
podnaslov	Umjetnost i suočavanje s prošlošću
kontekst	<p>Izložba “MO<u>nu</u>MENTI – promjenljivo lice sjećanja” autora Marka Krojača poslužila je kao inspiracija za rađanje ideje o projektu Foruma civilne mirovne službe (<i>forumZFD</i>) i partnera kojim bi se uspostavila interakcija između spomenika prikazanih na ovoj izložbi. Kako je moguće pokrenuti spomenike koji se nalaze na različitim lokacijama? Kakav se efekat na posmatrača time postiže? Zapravo, osnovna ideja je bila da se okamenjeni i izolirani spomenici dovedu u zamišljenu interakciju što predstavlja metaforu probuđenih i živih sjećanja. Ti “(ponovo) oživljeni” spomenici prošlosti pokreću se i započinju potragu za nestalom bicom Bore koja je nekoć stajala zajedno sa bicom Ramiza na jednom spomeniku u Prištini. Rad na realizacije ideje započeo je u decembru 2013. godine, dok je svoje prvo uobličjenje ideja dobila na pripremljenoj radionici uže grupe održanoj već početkom februara naredne godine, u Beogradu. Sa slobodnim umjetnikom Muhamedom Kafedžićem Muhom i studentima iz zemalja zapadnog Balkana i Njemačke, <i>forumZFD</i> planirao je da animirani film bude prikazan u sklopu Mirovnog događaja Sarajevo 2014, u junu mjesecu.</p> <p>Početkom marta 2014, <i>forumZFD</i> održao je dodatnu trodnevnu radionicu u Sarajevu sa odabranom grupom studenata i mladih aktivista. U radionici je učestvovalo ukupno 18 mladih iz Bosne i Hercegovine, Srbije, Kosova, Makedonije i Njemačke, a studentima su predstavljeni koncepti pomirenja i suočavanja sa prošlošću. Zajedno su osmislili priču, razgovarali o tome kakve efekte žele uvrstiti u film i podijelili zadatke na kojima će raditi tokom narednih mjeseci. Svim učesnicima su dodijeljeni zadaci, bilo da se radilo o animiranju neke scene, prilagođavanju scenarija ili organiziranju premijernog prikazivanja u Sarajevu. Nakon toga je Muha uvrštavao dijelove na kojima su radili mladi animatori. Tokom cijelog procesa od učesnika je traženo da daju svoje mišljenje, a film im je predstavljan u različitim fazama produkcije. Proces je okončan početkom juna 2014, kada je održana premijera filma na Mirovnom događaju Sarajevo 2014. Kratki animirani film ušao je i u selekciju Sarajevo Film Festivala – SFF 2014. godine, kao i festivala Anibar u Peći (Kosovo). U posljednji čas je stiglo i iznenađenje iz Londona gdje je, u decembru 2014, “MO<u>nu</u>MENTImotion” zvanično nominiran u kategoriji “Najbolji kreativni odgovor” na međunarodnom festivalu kratkog filma koji organizira Imperial War Museum (IWM).</p>
povezane teme	<p>Iz: “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Modul II: Sjećanje spomenika/Spomenici sjećanja; • Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja): Sarajevo-Minhen. Videoklipovi (DVD); • Modul IV: katalog MO<u>nu</u>MENTI, autor: Marko Krojač, kao pdf. dokument u DVD-u. <ul style="list-style-type: none"> • Proces suočavanja s prošlošću i tranzicijske pravde • Lokalna historija

poruke	Razmislite koliko umjetnički film može probuditi interes za aktualna dešavanja u društvu i objasniti određene društvene pojave i historijska dešavanja. Razmislite koje ljudske vrijednosti film kao dio umjetnosti može probuditi kod gledatelja?
ciljevi	Razvijati kod učenika kritičko mišljenje putem filma. Analizom filma i razgovorom o viđenom učesnici će razmatrati razloge za podizanje, ali i rušenje spomenika, te razloge zbog kojih drugačiji društveni kontekst utječe na različito tumačenje historijskih događaja. Kako će modul biti implementiran među učesnicima iz različitih sredina, oni će razvijati vještine komuniciranja, razmjenjivati različita iskustva tradicije sredina iz kojih dolaze, što će imati utjecaja na razvoj vještina i međusobnog uvažavanja. U konačnici, razgovor o bolnim temama imat će utjecaja i na procese pomirenja u regiji i na približavanje stavova.
ishodi učenja	Učesnici ispituju odnos savremenika prema prošlosti, kako svog tako i susjednih naroda, kroz film. Analiziraju viđenje umjetnika i procjenjuju vlastite stavove o spomenicima, koji svjedoče o prošlosti, te daju kritički osvrt na odnos savremenog društva prema događajima iz prošlosti.
trajanje	90 minuta: Uvodni dio: 10 minuta Glavni dio: 60 minuta = 10 + 10 + 30 + 10 Završni dio: 20 minuta
broj učenika	20-30
metodologija	Učesnici će individualnim radom i radom u grupama, analizom filma i diskusijom izvesti zaključke na postavljena ključna pitanja.
procedura	<p>Uvodni dio časa: 10 minuta</p> <p>U tišini na radnu ploču postavljamo dvije fotografije - jedna je okrenuta licem (fotografija na kojoj se nalazi lik narodnog heroja Ramiza Sadikua) i druga naličjem (fotografija na kojoj su Ramiz Sadiku i Boro Vukmirović zajedno).</p> <p>Dijaloškom metodom kod učesnika budimo interes i na radnu ploču između dvije fotografije bilježimo pitanja koja postavljaju.</p> <p>Dolazimo do teme rada i zajedno oblikujemo i postavljamo osnovna pitanja vezana za temu koja će u samom procesu rada dovesti do konačnog ključnog pitanja.</p> <p>Moguća pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Šta vi vidite? 2. Da li nešto nedostaje? 3. Šta nedostaje? 4. Koliko ste svjesni spomenika oko sebe? 5. Koliko ste upoznati sa spomenicima u državi i regiji? 6. Čega je spomenik simbol? 7. Koju ulogu umjetnost može igrati u kulturi sjećanja?

Poslije uvodnog razgovora o temi i postavljenih osnovnih teza prelazimo na glavni dio - projekciju i aktivnu analizu filma.

Glavni dio: 60 minuta = 10 + 10 + 30 + 10

I dio: 10 minuta

Učesnike podijeliti u 5 grupa. Najaviti projekciju filma i navesti ih da bilježe svoje dojmove i pitanja vezana za simbolizam, populizam, kulturnu i historijsku pozadinu filma.

1. Koliko nam film pomaže u rekonstrukciji prošlosti?
2. Koliko nam spomenici oko nas i umjetnički film pomažu u objašnjavanju trenutne kulturne i političke situacije u društvu?

Pored općih pitanja, svaka će grupa dobiti temu vezanu za film koju treba analizirati. Te su teme sadržane u nazivu grupe.

- a. Raznovrsnost spomenika u obliku
- b. Simbolizam i simbol spomenika
- c. Populizam spomenika
- d. Historija spomenika
- e. Politika iza spomenika

Poslije formiranja i definiranja grupa pustiti projekciju filma.

II dio: 10 minuta

Projekcija filma MOnuMENTImotion, autor/režiser: Muhamed Kafedžić Muha.

Dok projekcija traje, učesnici će bilježiti informacije iz filma koje su im potrebne za temu grupe.

III dio: 30 minuta

Poslije projekcije filma učesnicima dati vremena da u grupi saberu informacije i utiske i da se pripreme za izlaganje. Svoja će zapažanja bilježiti na papir, koji će poslije isteka vremena za rad poredati na radni zid jedan pored drugog nakon čega će uslijediti prezentacija rada.

IV dio: 10 minuta

Poslije prezentacije rada uslijedit će diskusija o filmu, kao i odgovori na pitanja postavljena prije projekcije:

1. Koliko nam film pomaže u rekonstrukciji prošlosti?
2. Koliko nam spomenici oko nas i umjetnički film pomažu u objašnjavanju trenutne kulturne i političke situacije u društvu?

	<p>Završni dio: 20 minuta</p> <p>Učesnicima reći da okrenu karticu i da se upoznaju sa ključnim pitanjima teme. Metodom diskusije, uz pomoć ključnih pitanja, učesnike animirati da donesu svoj stav o temi.</p> <p>Ključna pitanja:</p> <ol style="list-style-type: none"> Ko su/šta su heroji jednog vremena? U kojoj mjeri heroji jednog vremena ostaju prepoznati kao trajna vrijednost? Koliku ulogu u čuvanju te vrijednosti imaju spomenici? Koliko umjetnički film može probuditi interes za aktuelna dešavanja u društvu? Možemo li dati odgovor na pitanje: Zašto Boro i Ramiz ne stoje više “rame uz rame” i čega su oni danas simbol? <p>Na kraju okrenuti fotografiju koja je sve vrijeme bila okrenuta naličjem (Boro i Ramiz).</p> <p>Završiti riječju učesnika.</p>
<p>materijal</p>	<p>I dio:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1961. - Spomenik Bori Vukmiroviću i Ramizu Sadikuu; lokacija: Priština, Kosovo; vajar: nepoznat http://sh.wikipedia.org/wiki/Boro_Vukmirovi%C4%87#mediaviewer/File:Boro_i_ramiz.jpg <p>II dio:</p> <p>Kratki film (10 minuta): “Spomenici u pokretu”</p> <p>III dio:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1961. - Spomenik Bori Vukmiroviću (nestao kao dio spomenika) i Ramizu Sadikuu; lokacija: Priština, Kosovo; vajar: nepoznat http://sh.wikipedia.org/wiki/Boro_Vukmirovi%C4%87#mediaviewer/File:Boro_i_ramiz.jpg
<p>izvori</p>	<p>Iz: “Sjećanje u pokretu” - pedagoški alat o kulturi sjećanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> kratki film: “Spomenici i trenuci u pokretu”, autor/režiser: Muhamed Kafedžić Muha (DVD); katalog: MOnuMENTI, autor: Marko Krojač, kao pdf. dokument (DVD), organizator: <i>forumZFD</i>, 2014; Spomenik Bori Vukmiroviću (nestao kao dio spomenika) i Ramizu Sadikuu; lokacija: Priština, Kosovo; autor slike: Marko Krojač, vajar: nepoznat; crno-bijela fotografija: Boro i Ramiz: http://sh.wikipedia.org/wiki/Boro_Vukmirovi%C4%87#mediaviewer/File:Boro_i_ramiz.jpg (internet, wikipedia).
<p>dodatna literatura</p>	<p>Iz: “Sjećanje u pokretu” - Pedagoški alat o kulturi sjećanja:</p> <ul style="list-style-type: none"> Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja): Sarajevo-Minhen. Videoklipovi”, Jedinica 7: Heroji?, priča o otporu

**dodatne
aktivnosti**

Upoznati se s katalogom MONUMENTI, pdf dokument u DVD-u.

- Modul II: “Sjećanje spomenika/Spomenici sjećanja”, Jedinica 2: Šta je spomenik?;
- Modul III: Memory walk (Šetnja kroz sjećanja): Sarajevo-Minhen. Videoklipovi”, Jedinice 6 i 7.

modul V dodatni radni materijal za učenike i nastavnike

I i III dio:

Fotografije potrebne za početak i završetak sata:

Spomenik Bori Vukmiroviću (nestao iz spomenika) i Ramizu Sadikuu

Boro V. (lijevo) i Ramiz S. (wikipedia)

II dio:

Kratki film "Spomenici u pokretu"

III dio:

Ključna pitanjana kartici:

- a. Ko su/šta su heroji jednog vremena?
- b. U kojoj mjeri heroji jednog vremena ostaju prepoznati kao trajna vrijednost?
- c. Koliku ulogu u čuvanju te vrijednosti imaju spomenici?
- d. Koliko umjetnički film može probuditi interes za aktualna dešavanja u društvu?
- e. Možemo li dati odgovor na pitanje: Zašto Boro i Ramiz ne stoje više "rame uz rame" i čega su oni danas simbol?

Dodatni nastavni materijal za predavače

1. Nazivi grupa po kojima dijelimo učesnike za rad:

- a. Raznovrsnost spomenika u obliku
- b. Simbolizam i simbol spomenika
- c. Populizam spomenika
- d. Historija spomenika
- e. Politika iza spomenika

2. Ključna pitanjana kartici:

- a. Ko su/šta su heroji jednog vremena?
- b. U kojoj mjeri heroji jednog vremena ostaju prepoznati kao trajna vrijednost?
- c. Koliku ulogu u čuvanju te vrijednosti imaju spomenici?
- d. Koliko umjetnički film može probuditi interes za aktualna dešavanja u društvu?
- e. Možemo li dati odgovor na pitanje: Zašto Boro i Ramiz ne stoje više "rame uz rame" i čega su oni danas simbol?

scenarij

Muhamed Kafedžić Muha, slobodni umjetnik (Bosna i Hercegovina)

Prolog

Animacija počinje spomenicima:

- Bitka na Sutjesci 1943. (1973), Tjentište, Bosna i Hercegovina, vajar: Miodrag Živković, str. 54,
- Spomenik albanskim žrtvama u Drugom svjetskom ratu i u sukobu 2001. (2004), Blace, Makedonija, vajar: Selam Mustafa, str. 72,
- Spomenik na Makljenu (1978), Makljen, Bosna i Hercegovina, vajar: Boško Kućanski, str. 58,

kao nezavisni uvod, odvojen od ostatka animacije. Radi se o čisto vizuelnom doživljaju, urađenom u formi umjetničkog videozapisa, koji može biti samostalno predstavljen kao jedna cjelina koja se stalno ponavlja. Na svakoj je sceni radio drugi animator, što se može osjetiti u načinu animacije. Animaciju prologa su radili: Branislav Pantić, Filip Pantić i Luka Tilinger.

Ono što smo željeli postići je osjećaj promjene u zemljama, čija je snaga i čvrstina predstavljena u ovim ogromnim spomenicima, u zemlje otvorenih ruku, odnosno otvorenog uma. U spomeniku posvećenom Bici na Sutjesci, na Tjentištu, Branislav Pantić je prepoznao ruke. Iako spomenik simbolizira ogranak kanjona rijeke Sutjeske, ponekad se ovaj spomenik tumači krilima nade. Spomenici na Tjentištu i Makljenu podignuti su u sjećanje na narodnooslobodilački rat i općenito predstavljaju borbu protiv fašizma. Makljen je, prema riječima vajara, imao "vitalističku cvjetnu formu", ali je najčešće tumačen kao podignuta pesnica, a kako je postavljen na najvišu tačku iznad mjesta borbe na rijeci Neretvi, on je predstavljao pobjedu nad fašizmom. Spomenik je uništen nakon rata u Bosni i pokušali smo prikazati uništeni oblik pesnice. Za razliku od ova dva spomenika, spomenik u Blacama, u Makedoniji, posvećen je Albancima koji su nastradali od ruke partizana u Drugom svjetskom ratu i palim albanskim borcima u internim sukobima u Makedoniji 2001. godine.

Naslov

Tipografiju naslova radila je Edita Dauti, studentica sociologije, koja se zbog jezičke barijere nije mogla u potpunosti uključiti u projekt. Ona je pomagala na scenama s Majkom Terezom i tokom jednog njenog dnevnog sanjarenja, nadošla je na vizuelnu ideju za naslov.

Muzika u naslovu prelazi u melodičniju formu, koja će se koristiti tokom ostatka animacije. Nisam želio da gledatelje ugnjetavam ili deprimiram animacijom.

Uvod

Dvije glave Ive Andrića, uvodna priča

IVO: Andriću, Andriću, imaš li mi ispričati neku priču?

ANDRIĆ: Ivo, jedna priča se događa upravo sada. U Kumrovcu je divan i sunčan dan.

Počinjemo Spomenikom Ivi Andriću, dobitniku Nobelove nagrade za književnost iz Bosne i Hercegovine – Krajputaš (1984, 94), Višegrad, Bosna i Hercegovina, vajara Ljupka Antunovića, str. 64. Kontroverza u vezi s ovim piscem je da ga sve tri etničke grupe svojataju. Ali, posljednjih godina, Bošnjaci odustaju od Ive. Ivu sam izabrao prvenstveno za slučaj da nam bude trebao narator, glas u pozadini, ako odlučimo neke od scena namjerno detaljnije obraditi. Osim toga, postoje dva portreta Ive Andrića koji su okrenuti jedan prema drugome, pozitiv i negativ. Ja smatram da su pisci prije svega pripovjedači, a oni nove priče prvo ispričaju sebi :).

Tito počinje da otkucava i da se kreće

Bio je lijep i sunčan dan, kada iznenada nešto počne da otkucava. Tito se budi. Izgleda deprimirano i kreće u šetnju ulicom.

Tito (1948), Kumrovec, Hrvatska, vajara Antuna Augustinčića, str. 40. U ranoj fazi pisanja scenarija, postavili smo pitanje: Trebamo li spomenike? Neki učesnici su, u suštini, odgovorili na to pitanje dizanjem spomenika u zrak, gdje je, posebno, na Titov spomenik bila zakačena NATO-ova bomba, koja je u završnoj sceni trebala uništiti sve spomenike. Kao grupa, složili smo se da su Tito i Jugoslavija bili nešto što nas je ujedinjavalo i da je to sada dio naše kolektivne historije. Tako smo počeli sa Titom, ali nismo znali šta je to što otkucava, možda je bomba, a možda i njegov biološki sat. Nismo to objasnili i za sada smatramo da za to nema potrebe.

Sukob

Tito posjećuje Ramiza i Boru i ustanovljava da je Boro nestao.

Tito:

Ramize, probudi se, gdje je drug Boro?

Ramiz (budi se):

Boro, Boro, gdje je Boro? Šta se desilo?

Tito:

Idem ga potražiti.

Kaži drugima da je nestao! (odlazi sa scene)

Ramiz (antena izlazi iz njegove glave, unutrašnji glas):

Pozivaju se sve skulpture, pozivaju se sve skulpture...

- Iz antene izlazi radiosignal (kružne linije) koji se odašilje sa spomenika na Petrovoj Gori (na svakom panelu spomenika oslikava se različit spomenik).

Zašto se Tito probudio to ne znamo. Možda zato što je želio posjetiti saborce ili stara bojišta, kao posljednju posjetu koja obilježava nestanak Jugoslavije. I sasvim slučajno odlazi u posjetu Bori Vukmiroviću i Ramizu Sadikuu (1961), u Prištinu, na Kosovu, str. 43. Priča o Bori i Ramizu nije jedinstvena. Priče poput te mogu se naći u svakoj jugoslovenskoj državi, iste sudbine bisti, što predstavlja vrlo čvrstu osnovu za ovu animaciju.

Spomenik na Petrovoj Gori (1981), Petrovac, Hrvatska, autora Vojina Bakića, str. 60, korišten je u filmu kao pojačalo, a danas, u stvarnom životu, koristi se kao baza za telekomunikacijska čvorišta, kao i mnogi drugi spomenici. Pri tome, nijedan drugi dio spomenika nije obnovljen niti funkcionalan.

4. Skulpture odgovaraju na poziv

Golub odleti, Majka Tereza odlebdj, glave narodnih heroja poskakuju i kotrljaju se – poput glava u animiranom filmu “Spirited Away” - pali rudari se kreću, ali se počnu raspadati poput Walkera u filmu “Ratovi zvijezda”, Rocky se budi i vikne: ADRIAN!

Golub mira i prosperiteta Travnika i Bosne i Hercegovine (2011), Travnik, Bosna i Hercegovina, autora Ismeta Begovića Ipeteta i Lueja Maktoua, str. 90, stoji na mjestu gdje je nekada stajala Titova bista. Osim toga, to je također primjer uklanjanja ljudskih lica i figura iz javnih prostora u mjestima s bošnjačkom većinom. Vjerska pozadina bošnjačkih lidera u kulturnom sektoru uspješno cenzurira ljudske oblike u novim skulpturama.

Spomenik Majci Terezi (1999), Skoplje, Makedonija, autora Tome Serafimovskog, str. 67. Majka Tereza predstavlja vjerske popularne heroje. Želio sam pokazati dvije strane vjerskih ikona – ljudsku i vjerskofanatičnu. Njeno je lebdjenje, zapravo, prikaz njene svetosti. Ona ne hoda, već levitira, odnosno lebdj.

Biste narodnih heroja Darinke Radović, Sofije Ristić, Milana Blagojevića Španca i Milana Ilića Čiče (1971), Topola, Srbija, str. 50, odgovaraju kao drugovi. Njih sam izabrao u čast filma Hayaoa Miyazakija “Spirited Away”. Smatrao sam da bi bilo zabavno uraditi njihove animacije.

“Rudarski heroji” narodnooslobodilačkog pokreta (1973), Mitrovica, Kosovo, autora Bogdana Bogdanovića, str. 53, izabrani su kao spomenici koji odgovaraju na poziv zbog njihove direktne veze s Borom i Ramizom. To je priča o jedinstvu dvije nacionalnosti. U ovom slučaju, učinili smo da posrću i padaju, jer im je jedna noga otkazala. To je također izvjesna posveta sceni Walkera iz filma “Ratovi zvijezda”.

Rocky Balboa (2007), Žitište, Srbija, autora Borisa Staparca, str. 80, predstavnik je vala herojske javne skulpture koja “ne vrijeda nikoga”, gdje međunarodna pop-ikona postaje simbolom mira. U ovoj su grupi spomenika: Bob Marley, Johnny Depp u Srbiji i Bruce Lee u Mostaru, Bosna i Hercegovina.

Potruga

Skender-beg i priča o Bori i Ramizu

Glave narodnih heroja koje poskakuju okolo uplašile su Skender-begovog konja i probudile Skender-bega.

Skender-beg: Polako, šta se ovdje događa?

Glave: Skender-beže, Skender-beže, možeš li nam pomoći?

Skender-beg: Šta je bilo?

Glave: Možeš li nam pomoći da nađemo druga Boru?

Skender-beg: Kojeg Boru?

Glave: Ramizovog najboljeg druga.

Skender-beg: Dođite gore i kažite mi više o tome.

Glave: Boro i Ramiz su drugovi partizani koje su zarobili fašistički okupatori. Ramizu su ponudili da pobjegne i da se spasi, ali je on odbio da se rastane sa svojim drugom po oružju.

Glave potom počnu pjevati pjesmu o Ramizu i Bori:

Jedno smo nebo

Dva lista s iste grane

Dva kamička iz iste rijeke

Čiste Bistrice

Skander-beg (2006) Skoplje, Makedonija, autora Thoma Thomajia, str. 76, primjer je zajedničke srpsko-albanske historije i prijateljstva. Njegov je otac albanski princ, a majka srbijanska princeza. S obzirom na to da je, također, bio vojnik, smatrali smo da će pomoći drugim vojnicima ali i Ramizu, kao sunarodnjaku. Koristimo ga također kao figuru koja uvodi priču o Bori i Ramizu. On to ne zna jer se može smatrati superherojem, herojem daleke prošlosti, koji je postao mitološko biće.

Tito prolazi pored spomenika

U narednim scenama prikazujemo Tita kako traži Boru, obilazeći spomenike koji su posvećeni NOB-u:

- a. Rušenje spomenika na Petrovoj Gori – Ovaj je spomenik naročito interesantan jer je Marko Krojač napravio fotografije iz različitih faza raspada i obnove spomenika. Te fotografije nismo mogli koristiti za animaciju iz tehničkih razloga, ali sam želio zadržati scenu u kojoj kažemo da su s Titovim odlaskom svi spomenici prepušteni prošlosti.
- b. Žrtvama fašističkog terora i palim borcima NOR-a iz Sanskog Mosta i okolice (1972), Šušnjar (Sanski Most), Bosna i Hercegovina, autora Petra Krstića, str. 52. Ovaj spomenik pripada seriji spomenika koji imaju futuristički i prostorni sentiment. U katalogu je prikazana samo jedna od plaketa.

Ovaj dio animacije zasigurno predstavlja potvrdu značaja zajedničke historije, Tita i Jugoslavije.

- c. Makedonium (1974), Kruševo, Makedonija, autora Jordana Grabuloskog i Iskre Grabuloske (arhitektura), Borka Lazeskog (vitraž) i Petera Mazeza (plastični dio svoda), str. 56, izuzetan je kompleks koji je suočen sa ovom naivnom skulpturom Makedonca u tradicionalnoj odori.

Njega smo koristili da se odvojimo od Tita i “razbijemo” ozbiljnost prethodnih scena. U pozadini možemo vidjeti i čuti kako se vrata centralnog spomenika na kompleksu Makedoniuma zatvaraju.

- d. Jasenovac ‘kameni’ cvijet (1966), Jasenovac, Hrvatska, Bogdana Bogdanovića, str. 48. Golub podigne mali cvijet Jasenovca (samo je jedan), uslijed čega spomenik na Jasenovcu nestane, ali njegov odraz u vodi i dalje stoji.

U početku je planirano da Tito prođe pored Jasenovca, a da golub nakon toga ubere cvijet. To je trebala biti druga scena – umjesto scene sa spomenikom u Sanskom Mostu, što je samo nastavak rušenja spomenika jugoslovenske prošlosti. Ja sam radio na sceni Titove šetnje, a Luka Tilinger je radio scenu branja cvijeta. Ispalo je toliko dobro da sam odlučio podijeliti tu scenu i ubaciti Makedonium između ta dva dijela. Kod ljudi iz organizacije *forumZFD* to je stvorilo zabunu pa sam pristao da promijenimo taj prizor.

Narednih nekoliko scena nastavljamo golubom koji leti iznad drugih/novonapravljenih spomenika, noseći jasenovački cvijet kao međunarodni simbol mira. U isto vrijeme želio sam pokazati kako su ljudima koji nisu direktno povezani sa spomenicima, poput međunarodne zajednice, svi spomenici isti. Sa ljudima iz organizacije *forumZFD* vodio sam dodatne razgovore oko odabira spomenika. Oni su vidjeli sukob tamo gdje ga nije bilo, a insistiralo se također na “političkoj korektnosti”, koja nije imala smisla. Izgubili smo mnogo dragocjenog vremena u tim razgovorima.

e. Golub leti iznad:

Spomenika palim partizanima i žrtvama fašističkog terora (1965), Sisak, Hrvatska, Antuna Augustinčića, str. 47; Spomenika protiv zla (1991), Kragujevac, Srbija, Romoá Miguela, str. 63; Spomenika slobodi (1977), Berane, Crna Gora, Bogdana Bogdanovića, str. 57; Spomenika Desanki Maksimović (1990), Valjevo, Srbija, Aleksandra Zarina, str. 62; Spomenika Bobu Marleyju (2008), Banatski Sokolac, Srbija, Davora Dukića, str. 82;

f. sve dok ne sleti na prst Grgura Ninskog (1929), Split, Hrvatska, Ivana Meštrovića, str. 37, da se odmori. Grgur se budi i otpuše ga u oblake. Osim što čujemo, također i vidimo jedno PUFF, kao u starim komedijama. Priču prekida narator Andrić.

Andrić: Stani, Ivo! Nije to tako bilo. Ali čekaj, idemo isuviše naprijed s pričom. U međuvremenu, na Sutjesci...

Čini se da je Ivo preuzeo ulogu pripovjedača i da se našalio. Andrić ga ispravlja, ali izgleda da se još nešto događa i da to treba ispričati prije nego završi priču o golubu.

Vrhunac

Sutjeska, Makljen, Majka Tereza, Rocky

U pozadini vidimo ravnice i planine i jedva vidljive kružne oblike na tlu. Vide se munje i grmljavina, a iz tog crnila izranja centralni spomenik sa kompleksa Makedoniuma. Iz njega izlazi para koju kao da ispušta uslijed oslobađanja pritiska. Otvaraju se klizna vrata i vidimo Rockyja i Majku Terezu.

Rocky vikne: Boro.

Čujemo eho kako odzvanja – Boro, Boro...

Rocky i Majka Tereza silaze niz stepenice i razgovaraju.

Majka Tereza: Dakle, to je Sutjeska skener.

Rocky: Jeste, Majko T.

Majka Tereza: Ali gdje su krila? Znate, ptice su Božiji glasnici.

Rocky: Moramo aktivirati krila. Vidite, ljudi su prestali posjećivati ovo mjesto i krila su se sklopila da sačuvaju energiju – misli zeleno.

Prilaze nečemu što podsjeća na komandnu tablu na kojoj se nalazi samo jedno crveno dugme.

Rocky: Biste li mi učinili čast? Možda neka molitva?

Majka Tereza: Ma daj, prestani i pritisni to dugme.

Vidimo bokstersku rukavicu kako pritišće dugme. Krila se počnu otvarati iz tla kao u filmu “Transformersi”. U pozadini vidimo jedno krilo; čujemo zujanje električne mašine iz koje prema nebu frcaju bijele isprekidane linije.

Majka Tereza: Hvaljen budi, Gospode, kakva čudesna skulptura da uzdigne pale borce u raj!

Rocky: Majko T., vi znate da su oni bili komunisti, a kad kažem komunisti, mislim ateisti.

Majka Tereza: Nisu li svi vjernici u posljednjem času!?

Odjednom, mašina Sutjeska se gasi.

Rocky: Svetog mu oka tigrovog, šta se desilo???

Na spomeniku Sutjeska nalazi se monitor na kojem je ispisana poruka - Relej na Maklvenu ne odgovara.

Rocky: Kako je moguće, u mojoj knjizi podataka stoji da je Makljen preživio rat?

Majka Tereza: Misliš u CIA-inoj knjizi podataka? Makljen jeste preživio rat, ali nije preživio mir.

Rocky ljutito: Prokleti mir. Šta ćemo sad? Nemamo ništa.

Majka Tereza: Pokrenuti nebo i zemlju.

U ovoj smo sceni željeli jedno više “međunarodno” viđenje situacije. Većinu ovih starih jugoslovenskih spomenika ponovo su otkrili i međunarodnoj javnosti predstavili strani fotografi. Za neke su to najodvratniji primjerci javnih skulptura, a drugima fantastični i nevjerovatni primjerci umjetnosti. Tu je i mali komentar, koji se odnosi na sve međunarodne nevladine organizacije, odnosno snage UN-a, gdje svaki pojedinac pod utjecajem vlastitih predrasuda ima ideje o tome kako se problem može riješiti. Također, želio sam pokazati kako mir ponekad nije mir, već samo kraj borbenog djelovanja, ali da nasilje i dalje traje.

Aktiviraj kretanje neba i zemlje

Antigravitacija se postiže kroz čin pomirenja, spajanjem Spomen-parka Rorovi (2001), Goražde, Bosna i Hercegovina, Senada Peze, str. 69, Spomenika hrvatskim braniteljima poginulim u Mostaru 1992–1995. (2005), Mostar, Bosna i Hercegovina, Slavomira Drinkovića, str. 75, Spomenika palim braniteljima otadžbinskog rata (2004), Mrkonjić-Grad, Bosna i Hercegovina, Miodraga Živkovića, str. 73, u novi Spomenik palim borcima u bosanskom ratu, bez etničkih podjela i takmičenja u brojkama i sa zajedničkim žalovanjem za izgubljenim životima.

Antigravitacijska mašina pokrenuta je naredbom koju izriče Majka Tereza; vidimo tri spomen-obilježja za tri etničke skupine

palih boraca u bosanskom ratu, koji se stapaju u jedan spomenik koji se počinje vrtjeti. Za odašiljanje te energije koriste se tri dodatna spomenika:

Spomenik Kosmajskom NOP odredu (1971), Kosmaj, Srbija, vajara Vojina Stojića, str. 50, koristi se da se ovaj spoj odvoji od sljedećih veoma važnih, ali oprečnih spomenika, a to su:

Spomenik u čast Kosovske bitke 1389. (1953), Gazimestan, Kosovo, Aleksandra Derokoa, str. 42, koji sada nosi isključivo prosrpsku poruku, ne uzimajući u obzir albanske snage,

NATO (2010), Prizren, Kosovo, str. 86, izgrađen kao simbol stabilnosti, a koji se može smatrati stalnim podsjetnikom na nestabilnost na Kosovu.

Bestežinsko stanje

Antigravitacijska mašina sve spomenike stavlja u “bestežinsko stanje” i oni počnu plutati u prostoru. Svi su ti blokovi mermera i bakra oslobođeni gravitacije:

- Bista Adema Jasharija (2004), Prekaz, Kosovo, autora Mumtaza Dhramija, str. 74,
 - Njegoš (1934), Trebinje, Bosna i Hercegovina, Tome Rosandića, str. 38,
 - Kralj Tomislav (1997), Tomislav-Grad, Bosna i Hercegovina, Vinka Bagarića, str. 66,
 - Bill Clinton (2009), Priština, Kosovo, Izeira Mustafe, str. 83,
 - Spomenik palim Srbima u ratovima za slobodu otadžbine 1912–1918. od ratnih drugova i zahvalne nacije (1982), Kraljevo, Srbija, Živojina Lukića, str. 61,
- kao da su oslobođeni teških lanaca nasilne prošlosti zapadnog Balkana, naročito Clinton, koji lebdi poput balona.

Svemir

U svemiru vidimo sve statue, skulpture i spomenike, a naročito one koji do tada nisu korišteni u filmu. Ali, ne vidimo Borinu bistu. Kada se ponovo uspostavi gravitacija, svi ponovo padaju na Zemlju.

Kraj

Priština, Kosovo

Sada vidimo kako statue padaju oko mjesta na kojem su bile biste Bore i Ramiza u Prištini, na Kosovu. Međutim, sada više ne vidimo ni Ramiza jer njegova bista nije pala natrag na svoje mjesto. Zapravo, ona uopće nije pala natrag. Dok gledamo u prazan prostor, vidimo goluba koji ostavlja cvijet na mjesto gdje su ranije stajale biste. A šta se desilo s Ramizom nije poznato.

Završni naslovi

U završnim naslovima trebali smo koristiti samo Spomenik-park “Šumice”, Prekinuti let (1961), Kragujevac, Srbija, Miodraga Živkovića, str. 44, spomenik civilnim žrtvama Drugog svjetskog rata, koje možemo vidjeti na reljefu spomenika – razred učenika koji izgledaju kao hor, kojima smo željeli dati glas. To je trebala biti scena katarze, zajedno s prikazima Memorijalnog centra “Srebrenica - Potočari” za žrtve genocida 1995. (2003), Srebrenica, Bosna i Hercegovina, Ahmeda Džuvica i Ahmeta Kapidžića,

str. 70, i Spomenika “nevinim žrtvama NATO agresije protiv SR Jugoslavije” (2009), Grdelička klisura, Srbija, str. 84.

Kraj

Za razliku od potpuno animiranog umjetničkog uvoda, koristili smo neobrađene fotografije rudarskih heroja NOP-a, koje je snimio Marko Krojač, koje smo animirali na način da smo im dodali zvuk kako bismo ih učinili stvarnijima. Spomenik još uvijek stoji na brdu iznad grada Zvečana, blizu Mitrovice, i tiho posmatra svoju etničku podjelu.

Dinamika:

Umjetnost koja se temelji na suočavanju s prošlošću obično sa sobom nosi teške emocije, naročito one tužne. Moja je zamisao bila napraviti nešto što će uprijeti prstom u ono što smo izgubili. Nešto što neće tlačiti ili deprimirati gledatelja, već ga zaintrigirati i potaknuti da ponovo otkrije ono što je uzimao zdravo za gotovo. Stoga je cijela animacija pomalo spora i predstavljena u svijetlim bojama. Dinamika se stalno mijenja, od priče do vizuelnog iskustva, od ozbiljnog do smiješnog.

NAPOMENA:

MONuMENTImotion se u cijelosti temelji na katalogu MONuMENTI; kad god se u scenarij uvede neka nova skulptura, pored nje ćete pronaći broj te skulpture u katalogu. Katalog je dostupan u pdf. formatu na DVD-u MemorImotion.

esej

Poticanje mladih da razmišljaju o spomenicima i njihovom značenju: Kako stvoriti aktivnu kulturu sjećanja u našim društvima?

Dr. Nicolas Moll, historičar

Kultura sjećanja predstavlja mnogo više od spomenika – a ipak su spomenici posebno vidljiv dio i ilustracija kultura sjećanja u našim društvima u Evropi. Spomenike grade osobe, grupe, društva u nastojanju da artikuliraju svoju viziju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Istovremeno, kao i svaki simbol, spomenici također imaju različite slojeve značenja i rijetko predstavljaju puke monolitne blokove, iako je ponekad baš to bila namjera. Svaki spomenik također ima višestranu historiju, naprimjer, historiju svog nastanka, historiju različitih percepcija, historiju svoje sudbine nakon izgradnje.

Shvatanje i analiziranje spomenika je izazov, ali je to ponekad suštinski važno za razumijevanje društva, kulture sjećanja tog društva i razvoja društva i njegove kulture sjećanja. Kako više zainteresirati građane, a posebno mlade ljude, za spomenike koji ih okružuju? Jedan od problema spomenika je da nerijetko nakon izgradnje postanu nevidljivi jer postaju dio svakodnevnice, te ih stoga često više ne uočavamo. Ili ih vidimo, ali samo na površan način i ne razmišljamo istinski o njima. Kako ih ponovo učiniti vidljivijim i učiniti ih predmetom kritičkog razmišljanja?

Projekti “Šetnja kroz sjećanja”, sa svojim videoisječcima, i “MONuMENTImotion”, sa svojim kratkim animiranim filmom, na kojem se temelji zajednički pedagoški alat “Sjećanja u pokretu” – kao što je opisano na početku ovog priručnika – dva su različita projekta, koji, međutim, imaju mnogo toga zajedničkog. Prije svega, oba projekta u središte pažnje stavljaju spomenike, pokušavaju pooštriti naš sud o njima i stimulirati naše promišljanje o spomenicima i njihovom kontekstu. Oni spomenike čine vidljivim i predmetom razmišljanja, a filmove su u najvećoj mjeri radili sami mladi.

Također, postoje razlike među projektima i filmovima koji su nastali u okviru projekata - u obliku, geografskom fokusu i historijskom kontekstu spomenika koji su odabrani za filmove. Kada je riječ o projektu “Šetnja kroz sjećanja”, svaki pojedinačni videoisječak se odnosi na jedan specifičan spomenik a materijali su uglavnom organizirani oko intervjua u kojima različite osobe izražavaju svoja mišljenja o odabranom spomeniku. S druge strane, “MONuMENTImotion” je animirani film koji se ne bavi pojedinačnim spomenicima, već obuhvata cijeli spomenički pejzaž i stvara fiktivnu priču o njima. Što se tiče geografskog i historijskog fokusa, prva serija isječaka iz materijala “Šetnja kroz sjećanja” odnosi se na spomenike iz Sarajeva i Istočnog Sarajeva vezane za rat u periodu 1992-1995. i Drugi svjetski rat, dok drugu seriju spomenika čine spomenici iz Minhena, u Njemačkoj, koji se odnose na Treći rajh a koji su izgrađeni tokom posljednjih dvadeset godina. Mada se film “MONuMENTImotion” fokusira na teritoriju bivše Jugoslavije, sa spomenicima iz posljednjih dvadeset godina, koji se dijelom odnose na ratove tokom 1990-ih, on također obuhvata i ranije periode, posebno period socijalističke Jugoslavije sa spomenicima vezanim za borbu partizana tokom Drugog svjetskog rata.

Međutim, uprkos ovim razlikama, filmovi proistekli iz ova dva projekta također su u velikoj mjeri komplementarni, jer, kao što je već istaknuto, čine spomenike vidljivim i predmetom ozbiljnog razmatranja. Na taj se način oba projekta bave istom temom: Na koji način postupamo sa spomenicima i kakvo je značenje spomenika? To je univerzalno pitanje na koje ne postoji univerzalan odgovor jer je svaki spomenik proizvod svog vremena i društva i zahtijeva specifične odgovore, ali ono što možemo uočiti su neke opće tendencije.

Kada gledamo različite filmove, možemo steći utisak o tome koliko je višeslojno pitanje značenja spomenika. U slučaju tri spomenika iz projekta “Šetnja kroz sjećanja” vezana za Minhen, uočljivo je da je zajednička karakteristika sva tri spomenika koja su posvećena Bijeloj ruži, Drückebergergasse (ulici koji su birali oni prolaznici koji su željeli izbjeći odavanje počasti nacističkom spomeniku) i Georgu Elseru, to da nisu monumentalni, već prilično diskretni, a čak i ako ih uočite, nećete nužno shvatiti o čemu se radi, jer spomenici ne daju direktne informacije o historijskom događaju koji obilježavaju. U slučaju projekta “MONuMENTImotion”, općenito vidimo drugu vrstu spomenika: statue osoba ili apstraktne spomenike sa vertikalnim i raskošnim formama koje su stvorene kako bi dominirale ili barem utjecale na svoj okoliš. Oni nisu nužno vrlo eksplicitni, štaviše, nekada su vrlo apstraktni. Sve u svemu, ovi spomenici postavljaju dva bitna pitanja: prvo, u kojoj mjeri spomenici trebaju biti vidljivi? Drugo, koliko trebaju biti eksplicitni? Drugim riječima, koliko spomenici posjetitelju prenose eksplicitnu poruku i koliko bi to trebali raditi, odnosno koliko bi trebali prostora ostaviti tumačenju samog posjetitelja? Tokom posljednjih dvadeset godina u Evropi smo bili svjedoci razvoja alternativnih oblika vertikalnih i monumentalnih oblika spomenika. Tri spomenika iz videoisječaka iz Minhena su jedan takav primjer, dok se u bivšoj Jugoslaviji mogu uočiti “prizemniji” oblici spomenika. Najupečatljivija ilustracija manje vidljivih i neeksplicitnih spomenika sasvim su sigurno “Ruže Sarajeva”, koje su prikazane u videoisječcima projekta “Šetnja kroz sjećanja”.

Još jedno stimulirajuće pitanje koje se postavlja u filmovima u okviru oba projekta je sljedeće: Šta se dešava ili šta bi se trebalo desiti sa spomenicima prethodnog režima kada taj režim nestane? Da li ih treba uništiti? Ukloniti? Zadržati? Restaurirati? Transformirati? To je važno i osjetljivo pitanje, naprimjer, u zemljama bivše Jugoslavije u vezi sa brojnim partizanskim spomenicima koji su izgrađeni između 1950. i 1980-ih. Mnogi od ovih spomenika, koji su izgrađeni u socijalističkoj Jugoslaviji, danas su napušteni, uništeni ili izmijenjeni. To je također polazna osnova filma “MONuMENTImotion”: sudbina Spomenika Bori i Ramizu u Prištini, koji je izgrađen kako bi se istaklo srpsko-albansko bratstvo u borbi protiv fašizma tokom Drugog svjetskog rata, ali sa kojeg je uklonjena bista Bore. Pitanje sudbine partizanskih spomenika također se spominje u dva od tri videoisječaka iz projekta “Šetnja kroz sjećanja” koji su napravljeni u Sarajevu i Istočnom Sarajevu.

S obzirom na to da je pitanje izgradnje spomenika i njihovog značenja univerzalno pitanje, te s obzirom na to da se ova dva projekta i njihovi filmovi bave dijelom različitim dijelom sličnim aspektima iste teme, ima smisla što su ova dva projekta spojena u jedan pedagoški alat. Kako koristiti ova dva projekta i filmove koji su iz njih proistekli kako bi se mladi ljudi u različitim dijelovima Evrope potakli da razmišljaju o spomenicima i njihovom značenju? A kako zatim razmišljati o načinima upotrebe i izazovima historijskog sjećanja u našim društvima? Moduli u ovom pedagoškom alatu predlažu različite mogućnosti za to. Na taj način oni doprinose da se spomenici i sjećanja ne vide kao nešto statično, već da se pretvore u nešto živo, što je također nešto što se dešava u filmovima ova dva projekta. U projektu "MONuMENTImotion", prikazani spomenici doslovno oživljavaju, dok u slučaju videoisječaka u projektu "Šetnja kroz sjećanja" spomenici oživljavaju na način što pozivaju osobe da razmišljaju i govore o njima. Ovaj pedagoški alat proširuje ovaj rad: na taj način što potiče mlade da razmišljaju i rade na spomenicima, poziva ih da postanu aktivnim dijelom kulture sjećanja u svom društvu, te ih, nadajmo se, potiče da shvate da razvoj svake kulture sjećanja nije nešto što se dešava samo od sebe; to je nešto što zahtijeva podršku ljudi, građana i zavisi od njihovog učešća.

autori

Priručnik:

Dr. Larisa Kasumagić-Kafedžić je višegodišnja aktivistkinja u oblasti mirovnog odgoja i obrazovanja, filozofije nenasilja i interkulturalnog odgoja. Trenutno radi na Odsjeku za anglistiku Filozofskog fakulteta u Sarajevu na pedagoškoj grupi predmeta nastavnčkog smjera.

Laura Boerhout je historičarka koja izučava međugeneracijski prijenos bosanskih ratnih sjećanja na Univerzitetu u Amsterdamu, kao i edukatorica u Kući Anne Frank (Anne Frank House), odgovorna za organiziranje radionica za mlade o spomenicima i sjećanjima. Zajedno sa Inicijativom mladih za ljudska prava u Bosni i Hercegovini organizirala je Šetnju kroz sjećanje u Sarajevu i Šetnju kroz sjećanje u Minhenu.

Melisa Forić je historičarka iz Sarajeva, autorica i koautorica nekoliko udžbenika historije za srednje i osnovne škole. Članica je Udruženja nastavnika i profesora historije u Bosni i Hercegovini EUROCLIO-HIP BiH. Zaposlena je u Centru za balkanske studije pri Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Bojana Dujković-Blagojević je diplomirala i magistrirala istoriju na Univerzitetu u Banjoj Luci. Nastavnik, autorica i urednica dodatnih nastavnih materijala.

Senada Jusić je historičarka i članica Udruženja nastavnika i profesora historije u Bosni i Hercegovini EUROCLIO-HIP BiH. Predaje u srednjoj i osnovnoj školi, učestvovala je na brojnim konferencijama i projektima iz oblasti istraživanja i analize historijske građe, novih nastavnih metoda podučavanja historije, te u projektima o zabrani diskriminacije.

Nicolas Moll, Doktor nauka u oblasti savremene historije je historičar i predavač iz oblasti interkulturalne saradnje i suočavanja s prošlošću. Profesionalno je aktivan u zemljama zapadnog Balkana i zapadne Evrope, a radi i kao koordinator evropske platforme za razmjenu Memory Lab.

Michele Parente već 16 godina radi kao socijalni pedagog i stručnjak za građansko rješavanje konflikata i mirovni rad. Od 2008. godine obavlja funkciju menadžera projekta *forumZFD* u Bosni i Hercegovini.

Muhamed Kafedžić Muha je profesor likovnog obrazovanja i odgoja i magistar slikarstva, a živi i radi u Sarajevu kao samostalni umjetnik.

Wouter Reitsema je specijalizovani historičar za postkolonijalne teorije, post-1975 vijetnamska dijaspora i Hladni rat u Holandiji i trenutno radi za Anne Frank House i za Fondaciju Demokracija i Mediji u Amsterdamu (NL).

Konsultanti:

Nerkez Opačin je predavač na Odsjeku za međunarodne odnose na Internacionalnom univerzitetu u Sarajevu. Predmet njegovog istraživanja su analiza i rješavanje konflikata, mirovne studije i međunarodni odnosi.

Alma Mašić je od 1994. uključena u sektor civilnog društva u Bosni i Hercegovini i posjeduje ogromno znanje o razvoju civilnog društva i pitanjima demokratije na Balkanu, a prvenstveno se bavi temama vezanim za suočavanje s prošlošću i tranzicijsku pravdu za žrtve i mlade.

Judith Brand je od juna 2014. menadžerica programa *forumZFD* u Bosni i Hercegovini. Po struci je socijalni radnik, a magistarski stepen je stekla nakon završenih istočnoevropskih studija. Stekla je zavidno iskustvo radom u zemljama zapadnog Balkana.

Andrea Baotić diplomirana je povjesničarka umjetnosti i romanistica. Radi kao asistentica za podučavanje i istraživanje na Katedri za historiju umjetnosti Univerziteta u Sarajevu.

Christian Pfeifer je diplomirao na Odsjeku za politologiju, srpsko-hrvatski jezik, književnost i historiju. Od 2008. godine regionalni je menadžer programa *forumZFD* za regiju zapadnog Balkana sa sjedištem u Beogradu.

Suad Alić 18 godina radi u srednjoj školi, od čega 4 godine obavlja funkciju direktora škole. Od 2007. godine stalni je predstavnik BiH pri Vijeću Evrope po pitanju građanskog obrazovanja i programa EDC-a.

Elma Hašimbegović je historičarka i muzejska savjetnica. Trenutno obavlja funkciju direktorice Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu.

DVD: Kratki film i videoklipovi

Učesnici i koautori kratkog animiranog filma MONUMENTImotion: Dukagjin Borova, Ardi Borova, Edita Dauti, Paula Feicke, Ermira Gega, Dejan Kosanić, Andrea Kovačević, Moritz Kremer, Bleron Krivanjeva, Branislav Pantić, Filip Pantić, Tonin Tarčuki, Luka Tilinger, Marko Krojač, Jan-Alex Niklas Wahl, Fabian Hanschen, Michele Parente, Muhamed Kafedžić Muha.

Učesnici i koautori Šetnje kroz sjećanje (Memory walk) u Sarajevu i Šetnje kroz sjećanje (Memory walk) u Minhenu. Videoklipovi: Filip Bojanić, Nermin Šehić, Boris Batković, Amir Haskić, Nejra Oruč, Sejdefa Ibišević, Naida Hodžić, Kenan Murić, Daniel Zerem, Hana Ćurak, Sabina Hajdarević, Marko Matović, Aida Duraković, Amar Kolašinac, Amina Alijagić, Dalila Zaimović, Emina Adilović, Alexander Bayer, Vanessa Binder, Alina Feldmeier, Alexander Gebhardt, Monika Karlinger, Carina Klein, Veronika Kribitzneck, Nicolas Weigel, Jessica Weiß, Bastian Wirthmann. **Zahvalnost dugujemo i:** Nini Šeremet, Nicolasu Mollu, Yanu Paulu Dubbelmanu, Lukasu Ellmeru, Aaronu Petereru, Almi Mašić, Chloe Grant, Lamiji Landžo, Ingi Kotlo, Wouteru Reitsemit, Martini Bachmann, Sachi Bertram, Tobiasu Traxleru, Paulu Grabenbergeru.

Koordinatori projekta “MemorInmotion”:

Michele Parente, *forumZFD*, i Laura Boerhout, Anne Frank House (Holandija)

Toolkit dizajn:

Ismet Lisica, Studio Lisica

DVD Mastering:

Muhamed Kafedžić Muha

Muzika “MONuMENTImotion”, kratki film:

Renato Foder

Prijevod:

diwan – language service provider

Fotografije i komentari od autora iz kataloga
"MONuMENTI" - promjenljivo lice sjećanja.
Organizator: *forumZFD*

Autor fotografija Marko Krojač, osim Ratnik na konju, autor Daniel Brumund
Copyright: Forum Ziviler Friedensdienst e.V. (*forumZFD*)
Fotografija c/b Boro i Ramiz u priručniku, autor nije poznat (wikipedia)

Zahvalnost dugujemo i Juliji Bär, volonterki programa pax christi aachen za *forumZFD*, za pomoć pri lekturi i prijevodu.

Izdanje: Decembar, 2014.

u partnerstvu sa

financira

Savezno ministarstvo za privrednu saradnju i razvoj (BMZ)

uz dodatnu podršku

